

7

The **KARTVELOLOGIST**
BULLETIN OF GEORGIAN STUDIES



ქართველოლოგი



IN THE ISSUE:

- ✓ The Life of Parnavaz: The Oldest Georgian Literary Source
- ✓ The Mystery of the Georgian Script
- ✓ The Highest Expression of the Georgian Phenomenon

ნომერიშია:

- ✓ წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან
- ✓ არის თუ არა „ვეფხისტყაოსანი“ მსოფლიო ლიტერატურის შედეგნი?
- ✓ ქართველოლოგიური საზაფხულო სკოლა – 2000: „უზარმაზარი სიბოძო და სიყვარული, უანგარო სიკეთე და უსაზღვრო სტუმართმასპინძლობა, ხანდახან სრულიად მოულოდნელი და უცხო“ - საჩიკო იოკოი, იაპონელი დოქტორანტი.

ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ლ ო გ ი

THE KARTVELOLOGIST

BULLETIN OF GEORGIAN STUDIES



AUTUMN
2000

PUBLISHED BIANNUALLY BY THE CENTRE FOR KARTVELIAN
STUDIES

TBILISI STATE UNIVERSITY

ISBN 99928-816-1-5

In a broad sense Kartvelology embraces study of Georgian culture, history and all fields of the humanities: linguistics, literary criticism, art, archaeology, folklore, ethnography, source study.

Georgia, Sakartvelo, successor to ancient Colchis and Iberia, lies at the boundary of Europe and Asia, east of the Black Sea, in the south-western part of the Caucasus.

The Kingdom of Kartli - referred to in Classical sources as Iberia - emerged at the turn of the 4th-3rd cent. B.C., approximately on the territory of modern Georgia. The recorded history of the country dates from that time.

Interest in Kartvelian problems commenced in Europe in the 17th century. In the 19th century the French scholar Marie Brosset, the German scholar Arthur Leist, the English brother and sister Wardrops, and others laid the scholarly foundation for this activity, contributing to the West's broader familiarity with Kartvelology.

Over the last decades the interest of the humanities in the key points of Kartvelology has been increasing, viz. in the problems of Georgian ethnogenesis, mediaeval Georgia in the context of cultural and political relations with Western and Eastern countries; the originality of the Georgian parent language and its relation to the families of Indo-European and Semitic languages; Georgian mythos and the Georgian-Caucasian world in Classical mythology; direct or typological relations of the rich Georgian literary culture to Byzantine and Eastern literature, to the European Renaissance thought, and Modern European literature, etc

Editorial Staff: ELGUJA KHINTIBIDZE (*Editor*)
ARRIAN TCHANTURIA

CONTENTS

GEORGIAN LITERATURE IN ENGLISH TRANSLATIONS

The Life of Parnavaz: The Oldest Georgian Literary Source
(Georgian-English parallel texts. Translated with introductory notes
by Arrian Tchanturia) 5

SCHOLARSHIP – THE MYSTERY OF THE GEORGIAN SCRIPT

Levan Chilashvili – A Pre-Christian Georgian Inscription from
Nekresi (in English and in Georgian) 16

SCHOLARSHIP – THE HIGHEST EXPRESSION OF THE GEORGIAN PHENOMENON

Elguja Khintibidze – Appraisal of the Man in the Panther's Skin in
European Literary Criticism (in English and in Georgian) 25

G. Koolemans Beynen – Shota Rustaveli and the Structure of
Courtly Love (Georgian translation from English and introductory
notes by Eka Kutateladze) 43

MODERN KARTVELOLOGISTS

Farshid Delshad: Translator of *The Man in the Panther's Skin* into
Persian (in Georgian) 60

Nana Ingoroqva – Steffi Chotiware-Jünger and Her Booklet
Georgians in Berlin (in Georgian) 62

THE CENTRES OF KARTVELIAN STUDIES

Levan Berdzenishvili – The National Library of the Georgian
Parliament 65

CHRONICLE: SCHOLARLY AND CULTURAL LIFE IN GEORGIA

The Summer School in Kartvelian Studies – 2000 (in Georgian) 69

სარჩევი

ქართული ლიტერატურის ინგლისურ თარგმანებში

„ცხოვრება ფარნავაზისი“ - უძველესი ქართული ლიტერატურული ძეგლი (ქართულ-ინგლისური პარალელური ტექსტი. ინგლისური თარგმანი და შესავალი მითითებები არიანე ჭანტურიასი) 5

სამეცნიერო თემატიკა - ქართული ანბანის საფუძვლი

ლევან ჭილაშვილი - წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან (ინგლისურ და ქართულ ენებზე) 20

სამეცნიერო თემატიკა - ქართული ფონოეზის საუკეთესო გამოვლინება

ელგუჯა სინთიბიძე - „ვეფხისტყაოსნის“ შეფასება ევროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში (ინგლისურ და ქართულ ენებზე) 34

გ. კულეშანს ბეინენი - შოთა რუსთაველი და კურტუბული სიყვარულის სტრუქტურა (თარგმანი ინგლისურიდან და შესავალი მითითებები ეკა ქუთათელაძისა) 43

თანამედროვე ქართული ლიტერატურა

ფარშიდ დელშადი - „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსულ ენაზე მთარგმნელი 60

ნანა ინგოროყვა - შტეფი ხოგივარი-იუნგერი და მისი ბროშურა „ქართველები ბერლინში“ 62

ქართული ლიტერატურის მკვლევარების ცენტრები

ლევან ბერძენიშვილი - საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა (ინგლისურ ენაზე) 65

ქართული - სამეცნიერო და კულტურული ცხოვრება საქართველოში

ქართველოლოგიური საზაფხულო სკოლა - 2000 69

THE LIFE OF PARNAVAZ: THE OLDEST GEORGIAN LITERARY SOURCE

(Translated with introductory notes by Arrian Tchanturia)

Researchers into Old Georgian historical and literary sources are almost unanimous in assuming that Leonti Mroveli's *The Life of the Georgian Kings* is based on old Georgian sources, and that some ancient works are entered in it almost unaltered or with slight treatment. This is particularly important in reference to one chapter of Leonti's work, entitled by the 11th-century chronicler as *The Life of Parnavaz*. Parnavaz was the first king of the Georgian national royal dynasty. His reign is dated to the early 3rd century and the respective chapter in Mroveli's work is imbued with pagan ideology (see R. Baramidze, *Georgian Historical Prose*, Tbilisi, 1979, in Georgian). However, more importantly, this chapter differs from the other parts of Leonti's work in its literary manner as well, clearly evincing the heroic-fabulous style, with elements characteristic of mythos thinking. At the same time its chronological and geographical details correspond to the data of the period in question. All this would seem to warrant the conclusion that Leonti entered a piece of the pagan period in his work. In general, Leonti's *The Life of the Georgian Kings* is compiled according to the above principle: it contains the well-known works: *The Life of Vakhtang Gorgasali* and *The Life of St. Nino* – both elaborated to a varying degree (see E. Khintibidze, *Georgian-Byzantine Literary contacts*, Amsterdam, 1966, p.76.).



Here follow the Georgian text of the *Life of Parnavaz* from S. Qaukhchishvili's edition of 1995 (*Kartlis Tskhovreba*, vol. I, pp. 20-26), and the translation made at the request of the Department of Source Studies of the I. Javakhichvili Institute of Archaeology, History and Ethnography, Georgian Acad. Sci. The Translation was edited under contract with the same Institute by Mr. Timothy Francis, visiting lecturer of English at the English Department of the Faculty of West-European Languages and Literature, Tbilisi State University. For various reasons, the translation has not been published. For a full translation of Leonti Mroveli and other parts of *Kartlis Tskhovreba*, the reader is referred to Robert W. Thomson, *Rewriting Caucasian History*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი აღმოქმნულ იყო ქუთა ბუელად, და სიძუელითა შექქმნოდა ღარღუევა შენებულსა მას. მაშინ დაასხა წუმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლუგი და გამოარღვა კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა წუმისა მისგან, და შევიდა ქუაბსა მას. და იხილა მუნ-შინა განძი მიუწდომელი, ოქრო და ვერცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვერცხლისა მიუწდომელი.

მაშინ ფარნავაზ განკრდა და აღივსო სიხარულითა. და მოეგონა სიმშარი იგი, და დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე. და მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედასა თვსსა და ორთა დათა მისთა. და მასვე დამესა წარმოვიდეს სამნივე იგი საკედრებითა და ჭურჭლებითა, და იწყეს გამოკრებად განძისა მის და დაფლვად სიმარჯუესა თვსსა. ხოლო ვითარ განთენდებოდის, კუალად ეგრეთვე აღმოქმნიან კარი ქუაბისა მის. და ესრეთ გამოიკრიბეს განძი იგი ხუთ ღამე და დაიგულეს სიმარჯუესა მათსა.

მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თვისი ქუჯის თანა და რქუა: “მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და ძმისწული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხუასგაგი დიდძალი. აწ ინებო, რათა მით ხუასგაგითა მოვიდე შენ თანა, და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა და ვიკმაროთ ჩუენ ხუასგაგი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მგერად აზონ ერისთავსა, და სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი”.

მაშინ განიხარა ქუჯი სიხარულითა დიდითა და რქუა: “აღდეგ და მოვედ ჩემ თანა, და ნუ შურობ ხუასგაგსა შენსა, და ხუასგაგითა შენითა განგიმრავლე სპანი შენნი, ვიდრე გამოვჩნდეთ მგერად აზონისა, მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა აწყუედილთა მისგან და მიწყუედულთა. და ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნიცა გამოგურთენ. რემეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისაგან”.

მაშინ ფარნავაზ ფარულად წარვიდა სიხარულითა, და რომელი შესაძლებელ იყო განძისა მისგან წარიგანა თანა, და დედაცა და დანი მისნი მის თანა. და მივიდა ქუჯის თანა და რქუა მას ქუჯი: “შენ ხარ შეილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართვეს უფლობა ჩემი. აწ ნუ შურობ ხუასგაგსა შენსა, რათა განვაიმრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი”.

მაშინ შეირთნეს და ემრახნეს ოვსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა აზონისა. და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი, და განიმრავლნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მომართეს აზონს. ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თვსთა და შემოკრიბნა.

And at the foot of rock there was a cave and its mouth had long since been sealed with stones, which through age had begun to crumble. Then heavy rain fell. And Parnavaz took his pickaxe and broke the door of the cave to seek shelter there from the rain, and entered the cave. And he found within uncountable treasures – gold and silver – and innumerable dishes of gold and silver.

Then Parnavaz was amazed and filled with joy. And he remembered his dream, and sealed up the mouth of the cave in the same manner as he had found it. And he went hastily and told his mother and his two sisters. And the same night the three of them came with donkeys and vessels, and they began to carry away the treasure and to bury it in a convenient place. And when dawn came, they again sealed up the mouth of the cave. And in this manner for five nights they carried away the treasure and hid it in a secret place.

Then Parnavaz sent his servant to Kuji, saying: “I am the kinsman of Uplos, the son of Mtskhetos, and the son of Samar’s brother, the mamasakhli, and I have great wealth. Now do you wish that I come to you with my treasure and that we be brothers and share it in common? Let us declare our enmity to Azon the eristavi and may our good fortune grant us victory”.

Then Kuji was filled with great joy and said: “Rise and come to me, and do not begrudge your property. For with your wealth I shall multiply your troops before we go against Azon. Then all the Georgians whom he has slain and oppressed will rejoice. And, I think, some of the Romans will join us, for a great many of them, also, have been slain by Azon”.

Then Parnavaz, filled with joy, left secretly, and took with him as much of the treasure as he could, and his mother and his sisters also. And he came to Kuji, and Kuji said to him: “You are the son of the chieftains of Kartli, and it is proper that you be lord over me. Now do not spare your riches for the increase of our armies and if we are granted victory you shall be our lord and I your servant”.

Then they made league with the Ossetes and the Leks. And they were glad, for they did not wish to pay tribute to Azon. And the Ossetes and the Leks followed Parnavaz and Kuji and increased their armies. A countless army now gathered in Egrisi and they marched against Azon. And Azon summoned his troops and gathered them round him.

Then one thousand choice Roman horsemen, whom Azon had outraged, left the side of Azon and came before Parnavaz. Then all the Georgians broke away from Azon.

მაშინ ათასი მკედარი რჩეული პრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაპყიდებოდა ამონისაგან, განუდგეს ამონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველი ქართველი განუდგეს ამონს. ხოლო სპანი რომელ დარჩეს ამონს, ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ზედა ბოროტის მოქმედ იყო. წარვიდა ამონ და მივიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა.

ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი იგი ციხენი მცხეთისანი. და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრნა ყოველი ქართლი თუნიერ კლარჯეთისა.

ამან ფარნავაზ წარავლინა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანგიოქოს ასურასგანისა, და წარსცა ძღუენი დიდძალი. და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა ზედა. ხოლო ანგიოქოს შეიწყნარა ძღუენი მისი, და უწოდა შვილად თუსად, და წარმოსცა გურგუნი. და უბრძანა ერისთავთა სომხეთისათა, რათა შეეწეოდინ ფარნავაზს.

ხოლო წელსა მეორესა ამონ მოირთნა სპანი საბერძნეთით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. ხოლო ფარნავაზს განემრავლნეს მკედარნი ქართლისანი. მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის და ოესთა. და შეკრბეს ესე ყოველნი, და მოურთნეს ერისთავნი ანგიოქომისნი სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქეჲსა თანა არგანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს პური. და ეწყვნეს მუნ, და იქმნა ბრძოლა დიდძალი. და მოსწდეს ორგნითვე ურიცხუ. ხოლო იძლიენეს ბერძენნი ფარნავაზისგან. ივლგოდა ბანაკი მათი და მოკლეს ამონ, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნეს.

და წარვიდა ფარნავაზ და მოგყუნა საზღვარი საბერძნეთისა ანძიანძორა, და ეკლევით შემოიქცა. მოვიდა კლარჯეთს და დაიპყრა კლარჯეთი, და წარმოვიდა მცხეთად სისარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო ხუასგაგი ამონისცა. და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული.

ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკედრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა. მაშინ ფარნავაზ მისცა დაა თუხი ოესთა მეფესა ცოლად, და მეორე დაა თუხის მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრის წყალსა და რიონს შუა, ზღუთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამკვიცა იგი ერისთავად მუნ. და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი.

მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მგერთა თუსთაგან და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა. და განამრავლნა ყოველნი მკედარნი ქართლოსიანნი, განაწესნა ერისთავნი რვანი და სპასპეტი.

And Azon could not trust the troops which remained with him for he had wronged all of them. So he departed and Azon turned back and went to Klarjeti and placed himself within the fastnesses of Klarjeti.

And Parnavaz came to Mtskheta and captured the four fortresses of Mtskheta. And in the same year he conquered the whole of Kartli, except Klarjeti.

Then Parnavaz sent envoys before King Antiokos¹ of Asurastan², sending with them numerous gifts. And he pledged to serve him and asked his help against the Greeks. And Antiokos accepted his gifts and called him his son, and sent him a crown. And he commanded the eristavis of Armenia to help Parnavaz.

And in the second year Azon received an army from Greece, and thus grown powerful, he marched against Parnavaz. And the cavalry of Parnavaz from Kartli increased in number. He summoned them and appealed to Kuji and the Ossetes. And all of them came together and the eristavis of Antiokos from Armenia joined him.

And all these Parnavaz called together and with them marched to meet Azon at the former city of Artani, which was then called Kajta-kalaki and which now is Huri. And they took up positions and there fought a great battle. And a great many perished on either side. And the Greeks were defeated by Parnavaz. They fled their camp and Azon was slain, and great numbers of their men were slain or captured.

And Parnavaz went and captured Andziandzora, the borders of Greece, and returned in triumph through Ekletsi. Then he came into Klarjeti and captured it, and, returned to Mtskheta with great rejoicing. And to his wealth was now added the riches of Azon. And his wealth was beyond compare.

But the land below the Egristsqali remained with the Greeks, for the inhabitants of that place did not wish to turn from the Greeks. Then Parnavaz gave his sister in marriage to the king of the Ossetes, and his other sister in marriage to Kuji. And he gave Kuji the lands between the Egristsqali and the Rioni, from the sea to the mountain, within whose limits are Egrisi and Svaneti, and appointed him as the eristavi of that place. And it was this Kuji who built Tsikhe-Goji.

¹ Antiochus

² Syria: the Seleucid Kingdom.

ერთი გაგზავნა მარგვს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუქრადმდე [ეგრისისა], რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ ალაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიმნა.

და გაგზავნა მეორე კახეთისა ერისთავად, და მისცა არაგვთგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი.

მესამე გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და განიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი.

მეოთხე გაგზავნა სამშულდის ერისთავად, და მისცა სკურეთისა მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი.

მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერისთავად, და მისცა ფანვარითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა და არგანი.

მეექვსე გაგზავნა ოძრკის ერისთავად, და მისცა ტასისკარითგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავითგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა.

მეშვიდე გაგზავნა კლარჯეთის ერისთავად, და მისცა არსიანითგან ზღუამდე. და მერვე, ქუჯი, იყო ერისთავი ეგრისისა.

ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეგად და მისცა ტფილისითგან და არაგვთგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიდაქართლი. და ესე სპასპეგი იყო შემდგომადვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველთა ერისთავთა ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთავო.

ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა.

და მოიყვანა ცოლი ღურბუკელთა, ნათესავი კაეკასისი.

ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქალაქი მცხეთა მტკიცედ, და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლისანი, მოოკრებულნი აღექსანდრესგან, ამან ალაშენა.

და ვერღარა იძიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყვნეს ბერძენნი ბრძოლისაგან ჰრომთასა.

და ამავე ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თუსსა: ესე არს არმაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერითგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთვის. და ქმნა საგფურება დიდი კერპისა მისთვის აღმართებულისა.

Then Parnavaz was safe from all of his enemies and became king of all Kartli and Eguri³ and he increased the number of the Kartlosid armies and appointed eight *eristavis* and a *spaspeti*.

One he sent to be the *eristavi* of Margvi, and gave him the land from the small mountain, which is Likhi, to the border of Egrisi, above the Rioni. And this same Parnavaz built two strongholds: Shorapani and Dimna.

And another he sent as *eristavi* to Kakheti, and gave him the lands from the Aragvi to Hereti, which are Kakheti and Kukheti.

A third he sent to be the *eristavi* of Khunani, and gave him the lands from the Berduji river to Tbilisi and Gachiani, which is Gardabani.

A fourth he sent to be the *eristavi* of Samshilde, and gave him the lands of Tashiri and Abotsi from the Skvireti river to the mountain.

A fifth he sent to be the *eristavi* of Tsunda, and gave him the lands from Panvari to the source of the Mtkvari, which are Javakheti, Kola and Artani.

A sixth he sent to be the *eristavi* of Odzrkhe, and gave him the lands from Tasiskari to Arsiani, from the source of the Noste to the sea, which are Samtskhe and Achara.

A seventh he sent to be the *eristavi* of Klarjeti, and he gave him the lands from Arsiani to the sea, and the eighth, Kuji, was the *eristavi* of Egrisi.

And one he made the *spaspeti* and gave to him the lands from Tbilisi and the Aragvi to Tasiskari and Panvari, which are Inner Kartli. And this *spaspeti* ruled all the *eristavis* in the name of the king. And under these *eristavis* he appointed *spasalaris* and *atasistavis*, and all of them paid tribute both to the king and the *eristavis*.

Parnavaz ordained all this as was ordained in the kingdom of the Persians. And he took to wife a Durdzukian woman a descendant of Kavkas.

And Parnavaz strongly fortified the city of Mtskheta, and rebuilt all the cities and strongholds of Kartli, laid waste by Alexander. And the Greeks were unable to wreak vengeance on him, for the Greeks were engaged in a struggle against the Romans.

And this same Parnavaz made a great idol in his name: it is Armazi, for in Persian Parnavaz was called Armaz. He raised this idol on the top of the mountain of Kartli, and since then the place was called Armazi on account of the idol. And he celebrated the raising of this idol with great solemnity.

³ Egrisi

ოცდაშვიდისა წლისა მეფე იქმნა, და სამეოცდახუთ წელ მეფობდა ნებიერ. და მსახურებდა იგი ანგიოქოსს, მეფესა ასურასგანისასა. და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ დაჯდა მშვილობით დაყვნა, და აღაშენა და განაესო ქართლი.

ხოლო თუენი გაზაფხულისა და სთულისა არისანი დაყვნის მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა; და თუენი ზამთრისანი დაყვნის გაჩიანთა; ხოლო თუენი ზაფხულისანი – წუნდას. და ქაშითი-ქამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკითხნის მეგრულნი და კლარჯნი, და განაგის ყოველი საქმე დაშლილი.

ხოლო იგი პრომნი ათასნი მკედარნი, რომელნი ამონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი ზემოთ ვაქსენეთ, იგინი განყვნა ქვეთა და ქუეყანათა შინა, იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას ამონისსა მკნედ იყვნეს. და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი.

და რათგან წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჭამდეს კაცსა თუნიერ რომელ შესწირიან კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა მეღა მეფობისათუს ფარნავაზისსა და იგყოდეს ამას ყოველნი: “ვჰმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩუენ მეფე ნათესაეთაგან მამათა ჩუენთასა და აღგვიკადა ხარკი და ჭირი უცხოთა ნათესაეთაგან.” და ესე ყოველი აღასრულა ფარნავაზ სიბრძნითა და სიქუელითა, სიმკნითა და სიმდიდრითა.

ესუა ძე და უწოდა სახელი საურმაგ.

და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესაეთაგანი. ამან განაერცო ენა ქართული, და არღარა იმრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თუნიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული.

და მოკულა ფარნავაზ, და დაფლეს წინაშე არმაზისა კერპისა.

At the age of twenty-seven he became king, and for sixty-five years he reigned in peace. And he obeyed Antiokos, the king of Asurastan. And all the days of his rule he spent in peace, and under him Kartli grew and flourished.

And the months of the spring and autumn seasons he passed in Mtskheta, the royal city; and the winter months he passed at Gachiani; and the summer months at Tsunda. And at times he came into Egrisi and Klarjeti, visiting the Megreles and the Klarjis and giving judgment over their affairs.

And the one thousand Roman troops which had come over from Azon and joined Parnavaz, of which we made mention above, he settled in diverse valleys and provinces of the country and treated them with favour for their bravery in the struggle against Azon. And he called them *aznauris*.

And from the time of the departure of Alexander they did not eat human beings except those who were sacrificed to the idol. During the reign of Parnavaz there was peace and joy throughout Kartli, and all said these words: “We owe thanks to our fortune, for it granted us a king descended from our fathers and released us from sorrow and bondage to alien peoples”. And Parnavaz accomplished all this by his wisdom, charity, courage and wealth.

And a son was born to him whom he named Saurmag.

And this Parnavaz was the first king in Kartli of the line of Kartlos. He spread the Georgian language and no other language but Georgian was spoken in Kartli. And he created the Georgian writing.

And when Parnavaz died he was buried before the idol of Armazi.

A PRE-CHRISTIAN GEORGIAN INSCRIPTION (FROM NEKRESI)

In Qvareli district, Eastern Georgia, on the southern slopes of the Caucasus Range, in a rich geographic zone there is an ancient city site of Nekresi. According to Georgian sources, the foundation of the city in the 2nd cent. B.C. is linked to King Parnajom. The city site is known by early Christian architectural remains, including a 4th-century church. Nekresi became popular through the Martyrdom of Abibos Nekreseli, a work of early hagiographic literature. It describes the fight of Abibos Nekreseli, the bishop of Nekresi, against fire worshippers in his effort to establish Christianity, and his death of a martyr. Abibos was one of the representatives of the so-called Thirteen Syrian Fathers who flourished in Georgia in the 6th century.

Archaeological excavations on the Nekresi site have been carried on by the State Museum of Georgia since 1984. Already excavated are: a 2nd-4th cent. fire temple, part of the wall of a Classical city, remains of 4th-6th cent. structures (palace, wine cellar), a 6th cent. church, etc. Highly important among the finds are stone slabs with the oldest Georgian inscriptions, used secondarily in the walls of an architectural structure dated to the 4th-6th cent. The age of the slabs is dated to the 1st-2nd cent. A.D. on the basis of the pottery of the cultural layer under the 4th-cent. structure. Palaeographically too, the inscriptions are assignable to earliest ones. Of the 7 inscriptions discovered, 5 belong to the 1st-nd centuries.

One more slab and inscription was discovered in 1999. It was found at the center of the territory of the city site – near the place where a 4th-cent. monumental church is under excavation. The slab lay on a bullock-cart road – not at its original place but removed by a water stream.

The slab in question is 41.5 cm. long, 10.5 cm. wide, and 5.5 cm. thick. The top and bottom are broken off. The damage of the upper part is



especially regrettable, for the opening part of the inscription is lost. The inscription is executed by scratching. The height of the letters varies between 1.8 and 2.5 cm., their width being 1.0-2.0 cm. Two damaged and six full lines have survived.

Line One: the lower parts of the last two letters survive.

Line Two: the lower fragments of the first two letters and the two last letters: ႠႨ (*an*) survive.

Line Three: ႠႪႠႢ (*azat*). The last letter is broken off; Ⴀ (*i*) may be restored.

Line Four: ႪႠႠႪႪ (*si ars*)

Line Five: ႪႠႠႠ (*noym*)

Line Six: ႠႠႠႠႠ (*cavin*)

Line Seven: ႠႠႠႠႠ (*khrev*)

Line Eight: Ⴊ (*s*)

Reading: *azat (i)*

si ars

num

tsavin

khrev

s

On the one hand, the inscription indicates the identity of the buried person, and on the other, it is a request or an appeal for no one to touch it – no one upset it or let no one mix... (*numtsavin khrevs*).

The inscription is *asomtavruli* (capital), using fourteen letters of the Georgian alphabet: *a* (4), *e* (1), *v* (2), *z* (1), *i* (2), *m* (1), *n* (2), *r* (2), *s* (3), *t* (1), *y/wi* (1), *o* (1), *c/ts* (1), *x/kh* (1).

Thus, we are dealing with an inscribed gravestone which must have been erected on the grave as a stele. The damaged part must have carried the name of the deceased. Unlike the other inscriptions of Nekresi, the inscription under discussion has two novelties: it is *khanmeti* and contains the term *azati*, hitherto unknown in Georgian sources. The latter term must have been introduced in Parthian times, denoting 'free'. As exemplified by the neighboring countries – Iran and Armenia – the *azats* were heavily armed equestrian warriors. The Georgian term *aznauri* – the title of a representative of the higher social stratum, attested in the first Georgian literary source *The Passion of Shushanik*, is assumed to be related to *azat*.

According to the inscription, the existence of the institution of *azati* in Georgia may be presumed from the 1st century A.D. It does not occur in earlier Georgian sources.

The cited inscription is the earliest among the several inscriptions discovered in Nekresi, and it may be dated to the 1st-2nd centuries A. D.

Besides this inscribed stele, 5 more slabs with inscriptions have been discovered on the Nekresi city site, viz. at the place called "Nagebebi". Used for the second time, these slabs had served as building material for the walls of a palace erected in the 4th century. The dating of the inscriptions is facilitated by the archaeological material of the cultural layer under the structure.

In addition to the foregoing the Nekresi inscriptions have all distinctive palaeographic features by means of which all the Georgian inscriptions considered to be early ones, are dated (Palestine, Bolnisi, Urbnisi...). These features are: 'closed' letter forms, lack of a leftward tending line and of an abbreviation, angularity. The standard canonical beginning and ending of the text: the supplication Christ, Lord, God, Amen and so on, characteristic of inscriptions of the Christian period, does not occur in the Nekresi inscription.

Conclusions:

1. The above-discussed inscription, along with the other 5 inscriptions, belong to the pre-Christian period, archaeologically datable to the 1st-2nd centuries A.D. They all constitute gravestones of fire worshippers. This dating is supported by the occurrence of the social term *azati* attested in the inscription under discussion and the *khanmeti* character of the text. The inscribed stone is damaged – the top and the bottom are broken off. The other inscribed stones are damaged in the same way, which cannot be accidental. The slabs appear to have been damaged purposefully – done during the propagation of Christianity and confrontation with the fire worshippers. At the time, i.e. the early 4th century, the Mazdean temple – an impressive monumental



architectural edifice – was ruthlessly destroyed and robbed. This appears to have been an all-out action against the Mazdeans, entailing the destruction of their temples or transformation into Christian churches. The gravestones were smashed and thrown away, and later used as building material.

3. Following the discovery of the Nekresi inscriptions, in contrast to the view prevalent at present, the development of Georgian *asomtavruli* script cannot be related to the introduction and establishment of Christianity. It took place much earlier – in a different social setting and religious creed.

4. In my view, the introduction of the Georgian alphabet and development of writing was probably connected with the need to translate Mazdaic religious texts - prayers, hymns, etc. – and provision of Georgian Mazdeans with these texts in their national language, with a view to performing the ritual perfectly.

5. Following the spread of Christianity in Georgia, the church leaders and the congregation of Georgian Christians were prepared for a similar measure, viz. translation of religious books into Georgian, for they already had a national alphabet and writing. This took place at a time when the neighbors of the Georgians were beginning to create their own alphabets for the same purpose, i.e. to translate Christian holy books (Armenians, Albanians).

6. In view of the foregoing, Leonti Mroveli's evidence to the effect that "he (King Parnavaz) created the Georgian writing" should be taken with confidence. It was in the reign of Parnavaz that fire worship began to spread widely. He founded the cult of Ahura Mazda, himself emerging in the rank of god. "Writing" should in the first place be understood as documentary establishment of the "book", religious content, a collection of the canons of a creed. The Bible is a book, as is the Koran, and the people of the book are followers of the book of the law of the faith. Thus introduction of writing implied primarily the translation of church books, specifically translation of the *Avesta* into Georgian.

Levan Chilashvili

Director of the State Museum of Georgia,
Corr. Member Acad. Sci. Georgia

წინაპრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან

დმოსავლეთ საქართველოში, ყვარლის რაიონში მდებარეობს ნეკრესის ნაქალაქარი. იგი განლაგებულია კავკასიის სამხრეთ კალთაზე, მდიდარ გეოგრაფიულ მონაში. მისი, როგორც ქალაქის დაფუძნება, ქართული წყაროებით უკავშირდება მეფე ფარნაჯომს ძვ.წ. მეორე საუკუნეში. ნაქალაქარი სამოგადოებისათვის ცნობილია ადრექრისტიანული არქიტექტურული ძეგლებით, მათ შორის IV ს. ეკლესიით. ნეკრესი პოპულარული გახდა აგიოგრაფიული ლიგურაგურის ადრეული ძეგლით აბიბოს ნეკრესელის წამების შესახებ, სადაც აღწერილია აბიბოს ნეკრესელის - ნეკრესის ეპისკოპოსის ბრძოლა ცეცხლთაყვანისმცემლობის წინააღმდეგ, ქრისტიანობის დასამკვიდრებლად და მისი მოწამებრივი სიკვდილი. ის, ე.წ. ათცამეტ ასურელ მამათა ერთ-ერთი წარმომადგენელი იყო, რომლებიც საქართველოში VI ს. მოღვაწეობდნენ.

ნეკრესის ნაქალაქარზე არქეოლოგიურ სამუშაოებს აწარმოებს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი 1984 წლიდან. გათხრილია II-IV სს. ცეცხლის გაძარი, ანტიკური ხანის ქალაქის მღუდის ნაწილი; IV-VI სს. ნაგებობის ნაშთები (სასახლე, მარანი), VI ს. ეკლესია და სხვ. აღმოჩენათა შორის მეგად მნიშვნელოვანია IV-VI სს. დათარიღებული არქიტექტურული ნაგებობის კედლებში მეორადი გამოყენებით ჩატანებული ქვის ფილები ქართული უძველესი წარწერებით, რომელთა ხნოვანება განისაზღვრება IV საუკუნის ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული ფენის კერამიკით ახ.წ. I-II საუკუნეებით. პალეოგრაფიული ნიშნებითაც ისინი უძველესი წარწერების რიგში ექცევიან. სულ დადასტურებული შვიდი წარწერიდან I-II საუკუნეებს მიეკუთვნება 5 წარწერა.

1999 წ. დადსტურებული იქნა კიდევ ერთი წარწერიანი ფილა. ის აღმოჩნდა ნაქალაქარის გერიგორიის ცენტრში, იმ ადგილის მახლობლად, სადაც ითხრება IV ს. მონუმენტური ეკლესია. ქვა ეგდო მედაპირზე, საურმე გზაზე. გამოჩენილია წყლის დინების შედეგად, არა თავის ადგილზე.

წარწერიანი ქვა სიგრძით 41.5 სმ-ია. მისი სიგანეა 10-10.5 სმ. სისქე - 5.5 სმ. თავი და ბოლო მოგეხილი აქვს. განსაკუთრებით დასანანია ზედა ნაწილის დაზიანება, რამდენადაც დაიკარგა წარწერის დასაწყისი ნაწილი. წარწერა შესრულებულია ამოკაწვრის წესით. ასოების სიმაღლე მერყეობს 1.8-2.5 სმ. შორის, სიგანე 1.0-2.0 სმ. შორის.

შემორჩენილია ორი დაზიანებული და ექვსი სრული სტრიქონი.

პირველი სტრიქონი: შემორჩენილია ბოლო ორი ასოს ქვედა ნაწილები.

მეორე სტრიქონი: შემორჩენილია პირველი ორი ასოს ქვედა ფრაგმენტები და ორი ბოლო ასო ჩჩ (ახ).

მესამე სტრიქონი: წხწ (აზაგ). ბოლო ჩამოგეხილია. შეიძლება აღდგეს: ქ (ი)

მეოთხე სტრიქონი: ხჩჩხ (ხო არს)

მეხუთე სტრიქონი: ჩკჩ (ხოუძ)

მეექვსე სტრიქონი: წწჩჩ (ცავინ)

მეშვიდე სტრიქონი: ქქჩჩ (ხრეე)

მერვე სტრიქონი: ხ (ხ)

წაკითხვა: აზაგ(ი)

ხო არს

ხოუძ

ცავინ

ხრეე

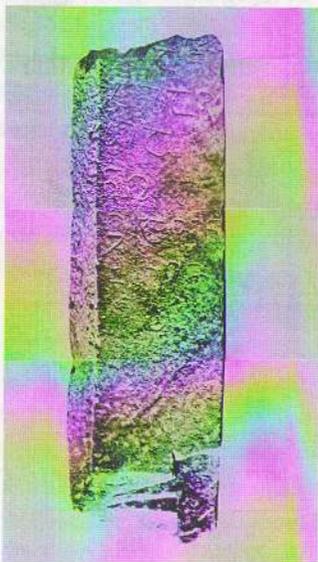
ხ

წარწერა ერთის მხრივ აღნიშნავს დაკრძალულის ვინაობას და, მეორეს მხრივ თხოვნაა თუ მოწოდება: ნურავინ შეეხება მას, ნურავინ არევეს (ნუმცავინ ხრეეს).

წარწერა ასომთავრულია. გამოყენებულია ქართული ანბანის თოთხმეტი ასონიშანი: ა(4), ე(1), ვ(2), ზ(1), ი(2), მ(1), ნ(2), რ(2), ს(3), ტ(1), ჯ(1), ო(1), ც(1), ხ(1).

როგორც ირკვევა, საქმე გვაქვს წარწერიან საფლავის ქვასთან, რომელიც სტელის სახით იქნებოდა აღმართული საფლავზე. წარწერის დაზიანებულ ნაწილში, სავარაუდოა, აღნიშნული იქნებოდა დაკრძალულის სახელი. ნეკრესის სხვა

წარწერებისაგან განსხვავებით, აღნიშნულ წარწერას ორი სიახლე ახასიათებს. ის ხანმეგურია და მასში გვხვდება ძველი ქართული წყაროებისათვის უცნობი სოციალური გერმინი *აზაგი*. ეს გერმინი ვარაუდით პართულ ხანაში უნდა იყოს შემოსული, აღნიშნავდა თავისუფალს. მემობელი ქვეყნების – ირანისა და სომხეთის მაგალითებით აზაგები მძიმედ შეჭურვილი ცხენოსანი მეომრები იყვნენ. არის ვარაუდი, რომ მასთან არის დაკავშირებული ქართული სოციალური გერმინი აზნაური - მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლის სახელი, რომელიც დადასტურებული გვაქვს პირველივე ქართულ ლიტერატურულ ძეგლში “შუშანიკის წამება”. წარწერის მიხედვით აზაგის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოში შეიძლება ახ.წ. პირველი საუკუნიდან ვივარაუდოთ. აღრეულ ქართულ ძეგლებში ის არ გვხვდება.



აღნიშნული წარწერა ნეკრესში აღმოჩენილ სხვა რამდენიმე წარწერასთან ერთად დღეისათვის ცნობილ ქართულ წარწერებს შორის ყველაზე უადრესია და ის ახ.წ. I-II საუკუნეებით შეიძლება დათარიღდეს.

ამ წარწერიანი სგელის გარდა ნეკრესის ნაქალაქარზე, კერძოდ ადგილ – “ნაგებებში” აღმოჩენილია 5 სხვა წარწერიანი ქვა, რომლებიც ჩაგანებული

ყოფილა IVს. აგებული სასახლის კედლებში, მეორადი გამოყენებით. წარწერების დათარიღებაში გვეხმარება არქიტექტურული ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული ფენის არქეოლოგიური მასალა.

გარდა მემობთ აღნიშნულისა, ნეკრესის წარწერებს აქვს ყველა პალეოგრაფიული გამორჩეული ნიშანი, რომლითაც თარიღდება ქართული წარწერების ყველა, აღრეულად მიჩნეული წარწერა (პალესტინა, ბოლნისი, ურბნისი). ეს ნიშნებია: თავშეკრულობა, მარცხნივ გაზიდული ხაზის და ქარაგმის არ არსებობა, კუთხოვნება. ნეკრესის წარწერაზე არ

გვხვდება ტექსტის დასაწყისის და დასასრულის სტანდარტული, დაკანონებული ფორმები: “ქრისტე”, ვედრება – “უფალო”, “ღმერთო”, “იყავნ, იყავნ”, “ამენ”, და სხვ., რაც დამახასიათებელია ქრისტიანული ხანის წარწერებისათვის.

დასკვნები:

1. მემობთ განხილული წარწერა, ნეკრესის სხვა ხუთ წარწერასთან ერთად წინაქრისტიანული შემოქმედების ნაყოფია. არქეოლოგიურად ისინი თარიღდება ახ.წ. I-II საუკუნეებით. ყველა განეკუთვნება ცეცხლთაყვანისმცემელთა საფლავის ქვებს. ამგვარ დათარიღებას ეთანხმება წარწერაში დადასტურებული სოციალური გერმინი “აზაგი” და ტექსტის ხანმეგური ხასიათი.
2. წარწერიანი ქვა დამიანებულია – მოგებილი აქვს თავი და ბოლოც. ასევეა დამიანებული სხვა წარწერიანი ქვებიც, რაც შემთხვევითობას არ შეიძლება მივაწეროთ. ისინი განზრახ, წინასწარმოფიქრებული ღონისძიებით ჩანს დამიანებული, რაც ქრისტიანობის გავრცელებისას, ცეცხლთაყვანისმცემლებთან დაპირისპირების დროს არის განხორციელებული. ამ დროს ე.ი. IVს. დასაწყისში მთელი სისასტიკით დაანგრეს და გაძარცვეს მამლევანთა გაძარი – მეგად შთამბეჭდავი, მონუმენტური არქიტექტურული ძეგლი. როგორც ჩანს, ეს იყო საერთო ღონისძიება მამლევანთა წინააღმდეგ, როდესაც გაუნადგურებიათ მათი გაძარი-სალოცავები ან გადაუკეთებიათ ქრისტიანულ ეკლესიებად; საფლავის ქვები დაუმტკრევიათ და დაუყრიათ, მოგვიანებით კი გამოუყენებიათ როგორც სამშენებლო მასალა.
3. ნეკრესის წარწერების აღმოჩენის შემდეგ, დღეს გავრცელებული მოსაზრების საპირისპიროდ, ქართული ასომთავრულის განვითარება არ შეიძლება დაუკავშირდეს ქრისტიანობის შემოსვლა-დამკვიდრებას. იგი გაცილებით ადრეა მომხდარი სხვა სოციალური გარემოსა და რელიგიური მრწამსის პირობებში.
4. ჩვენი ვარაუდით, ქართული ანბანის შემოღება და დამწერლობის განვითარება დაკავშირებული შეიძლება იყოს მამლევანური რელიგიის ტექსტების – ლოცვების, ჰიმნების და სხვათა

სათარგმნელად და ქართველ მამბლანთა საკუთარ ეროვნულ ენაზე აღნიშნული ტექსტებით უზრუნველსაყოფად, რიგუალის სრულყოფილად წარმართვისათვის.

5. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, მსგავსივე ღონისძიების განხორციელებას – რელიგიური წიგნების ქართულ ენაზე თარგმანის საქმეს ეკლესიის მესვეურნიცა და ქართველ ქრისტიანთა მრევლიც მომზადებულები შეხვდნენ, რადგანაც მათ უკვე ჰქონდათ ეროვნული ანბანიცა და მწიგნობრობაც. ეს იმ დროს, როდესაც ქართველთა მეზობლები ამ დროს იწყებენ იმავე საქმიანობისათვის საკუთარი ანბანის შექმნას ქრისტიანული საღმრთო ჰიმნების სათარგმნელად (სომხები, ალბანელები).

6. ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ, ლეონტი მროველის ცნობას ფარნავაზ მეფის მიერ (ძვ. წ. III ს.) მწიგნობრობის გავრცელების შესახებ (“და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული”) ნდობით უნდა მოვეკიდოთ. ფარნავაზის დროს იწყება ცეცხლის კულტის განსაკუთრებული გავრცელება, მანვე დააფუძნა აპურა მამლას კულტი და თვით კი ღმერთის რანგში მოგვევლინა. “მწიგნობრობა” პირველ რიგში უნდა გავიგოთ როგორც “წიგნის”, რელიგიური შინაარსის, სჯულის კანონთა კრებულის დოკუმენტური გაფორმება. “ბიბლია” წიგნია, ისევე როგორც “ყურანი”, “წიგნის ხალხი” – კი გარკვეული სჯულის წიგნის მიმდევარი. “მწიგნობრობა” პირველ რიგში უნდა გავიგოთ, როგორც სჯულის კანონის წიგნის შექმნა. მამასადაამე მწიგნობრობის შემოღებაში პირველ რიგში საეკლესიო წიგნების თარგმნა იგულისხმება, კონკრეტულ შემთხვევაში კი “ავესტას” წიგნების გადმოქართულება.

ლევან ჭილაშვილი
საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი,
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი

APPRAISAL OF *THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN* IN EUROPEAN LITERARY CRITICISM

According to the extant evidence, *The Man in the Panther's Skin* was always considered an example of high poetic and wisdom thinking of the Georgian people. This is attested by inscriptions of separate quatrains on the margins of manuscripts or other relics of material culture from early 15th century, as well as by the pronouncements on Rustaveli by Georgian writers; it should also be noted that the entire Georgian poetry from the 15th- to the 17th century inclusive is an imitation of Rustaveli in terms of poetic art (the verse meter, genre peculiarities, literary images). How was Rustaveli's work accepted and assessed abroad in the past centuries, particularly in West-European literary criticism, and what is the attitude of foreign Kartvelologists to it? Asking this question has become feasible following the major work carried out by Georgian scholars towards the study of European literary criticism. Here mention should primarily be made of the four-volume *Rustaveli in World Literature* (edited by Prof. L. Menabde, 1975-1984). Basic long-term work was carried out by Georgian and foreign scholars at the Centre for Kartvelian Studies at Tbilisi State University towards the compilation of a monograph *Georgian Literature in European Scholarship* with relevant bibliographies.

It should be noted from the start that it was not easy for European literary criticism to recognise *The Man in the Panther's Skin* as a masterpiece of world literature. This had its objective reasons. Rustaveli's name was in general unknown to Europe until the 19th century. His poem became more or less known to European literary criticism from the end of the 19th century (following the translations of Arthur Leist – Dresden 1889; and Marjory Wardrop – London 1912). Naturally enough, a translation fails to give an idea of the high literary skill and poetic world – most specific to Rustaveli's poetry. It also proved difficult for literary criticism to perceive in a mediaeval romance, composed against the background of oriental

traditions, the mediaeval-Christian and Renaissance universal ideas that make for the uniqueness of Rustaveli's thought. That is why an underestimation of Rustaveli's poetic genius is obvious in the writings of some European literary critics. Occasionally this is not only felt but also the main idea of an essay devoted to *The Man in the Panther's Skin*.

Thus, in 1886, J. Mourier, a public education officer, published an essay on Rustaveli and his poem, first in Tbilisi, then in Paris in 1887, and in Brussels in 1910. Mourier's essay is devoid of scholarly value. It begins with Rustaveli's biography based on hearsay stories, ending with an equally gossipy rumour on the manuscripts of the poem having been thrown into the Mtkvari (Kura). But the important point is that the author does not conceal his negative attitude to the content and moral world of the poem. He wonders why the Georgians are so fond of Rustaveli and why they are trying to translate it into French - only to convince the French in the groundlessness of praising *The Man in the Panther's Skin*. Mourier is irritated by the types of the poem: Tariel's derangement, Avtandil's "coldness and wile", Nestan's "perfidy", Patman's easy virtue. The author does not like the hyperbolised tone and oriental style of development of the subject. Thus, Mourier's views are subjective views formed by a European reader upon familiarisation with the content of *The Man in the Panther's Skin* against the background of the 19th-century European novel. Mourier fails to view the poem from the position of a researcher-philologist; he does not consider mediaeval problems, is not familiar with the oriental poetic style, and so on. However, the first impression of the European reader upon acquainting himself with the content of the poem - until these impressions rose to the study of the poem according to the principle of historicism - could naturally not differ much from the impression just cited.

Mourier's views are not an absolute exception. Albeit more restrained, yet sceptical attitude to the lofty ideological and literary

world of *The Man in the Panther's Skin* is discernible in European literary criticism. The German scholar, J. Scherr was one of the first to enter an overview of Georgian culture into a course of the history of world literature (Stuttgart 1899). He mentions Rustaveli as a poet of Tamar's Royal Court. He created a romantic epic which, in Scherr's words, "should of course not be measured by a high standard".

Such comments on the Main idea or individual passages of *The Man in the Panther's Skin* cannot be explained as an unfavourable attitude to Rustaveli's work, as demonstrated by Oliver Wardrop, a great admirer of Rustaveli and the Georgian phenomenon, who - together with his sister Marjory - recorded his boundless esteem for *The Man in the Panther's Skin* with his entire literary and political activity. And in the draft of the speech he was invited to deliver at a special meeting at Sorbonne, organized in 1938 to mark the 750th anniversary of Rustaveli's poem, he wrote: "More than fifty years ago, on Saturday 19 February 1887, I saw the poet's portrait in the Monastery of the Holy Rood, near Jerusalem, little knowing how great a part he would play in my life, ignorant that I was to spend more time in reading his epic than I have given to any other poem and that one of my kin would devote her life bringing his work to the knowledge of English readers" (Wardrop MS. d.39).

In his Preface - written in high literary taste and brilliant knowledge of the poem - to the first edition of Marjory's rendering of the epic Oliver states that there are at least two points wherein he (Rustaveli) might seem likely to lack the approval of British readers: "his hyperbolic descriptions of grief at separation, and his hackneyed astronomic similes for human beauty." However, the English critic notes that such emotional excesses find parallels in Western, particularly English literature as late as the eighteenth century. The researcher observes that several incidents in the poem are repugnant, namely Avtandil's murder of the Chachnagir, his intrigue with Patman, and Tariel's assassination of the son of Khvarazmsha, though, he believes, "they are necessary to the working out of the

plot". Two points are significant in Wardrop's highly interesting observation: he points out that he judges from the position of his contemporary British readers, and that Rustaveli's hyperbolic style is in general characteristic of old literature.

Other foreign researchers do not explain their comments on Rustaveli's work. Thus, the German researcher F. Bork (Leipzig 1915) - like the Frenchman Mourier - assesses *The Man in the Panther's Skin* from the position of his contemporary literary style. He disapproves of the idealisation of the characters of the poem instead of taking them from real life. In his opinion, Rustaveli is not a reasoning poet, hence one must not look for profound ideas in the poem.

Before long there occurred a change in the attitude of European researchers to Rustaveli. Changes are noticeable even within the writings of an individual researcher. Thus, the well-known Kartvelologist G. Deeters gradually gained an insight into the literary and ideological world of *The Man in the Panther's Skin*. In 1937, in discussing Sh. Nutsubidze's monograph *On Rustaveli's Weltanschauung*, Deeters perceives the greatness of Rustaveli's poetry, but he prefers to be moderate in assessing it, and is against referring to it alongside the greatest representatives of world literature, in particular Dante. In his view the form of *The Man in the Panther's Skin* and its expressive side is very high, the poem's ideological world falls short. This view - though in somewhat modified form - was repeated by the researcher in 1958 in discussing Hugo Huppert's German translation of Rustaveli's poem. In his last essay on Georgian literature, published in 1963, he already speaks of the national epic or Rustaveli's poem - without the above reservations.

European Kartvelology did succeed in gaining a proper insight into Rustaveli's great poetic art, and its correct interpretation and appraisal. It is noteworthy that in European Kartvelology the foreign translators of Rustaveli's poem were the first to perceive Rustaveli's high poetic world and to give a correct assessment of his considerable

ideological and literary work. This was done by those who studied the poem in the original and attempted to render it in their own native language. In this respect highly important was the contribution made by Marrie Brosset, the first European student of Rustaveli's poem. As noted above, the French Kartvelologist made a scholarly study of Rustavelological problems, considering *The Man in the Panther's Skin* one of the best works of European literature. The work of Bertha and Arthur Suttner on the translation of the text of Rustaveli's poem was followed by Arthur Suttner's essay "A Foreigner's View on *The Man in the Panther's Skin*" (Tbilisi 1884). The researcher considers Rustaveli the initiator of the romance genre in Europe. In the Foreword to the first edition of his translation of the poem into German, Arthur Leist draws a parallel with Rustaveli's contemporary European chivalrous epic, viz. Wolfram von Eschenbach's *Parzival*, noting that Rustaveli is relatively more free from religious constraints. Marjory Wardrop, the first translator of *The Man in the Panther's Skin* into English, also had a clear conception of the greatness of Rustaveli's poetry. It should be noted that she, together with her brother Oliver, inspired the Russian poet Konstantin Balmont with the universal ideals of Rustaveli's poetry so as to have him make a brilliant translation of the poem, supplementing it with a remarkable study, *The Great Italians and Rustaveli* in which scholarly parallels were drawn for the first time between Rustaveli's work and the great representatives of the Italian Renaissance (Paris 1933).

Both the depth of the ideological and content aspect of the poem and its highly artistic skill are duly appreciated in A. Baumgartner's two-volume *History of World Literature* (1897). In his *Literature of the Christian East* (1911) A. Baumstark states clearly that Rustaveli has no equal in the Christian literature of the entire East. The German researcher R. Miller-Budnitskaya attempts to discuss Rustaveli's work against the background of the world literary process. In her study, *Shota Rustaveli - A Georgian Dante*, she

declares the epoch of Rustaveli that of the Georgian Renaissance (Moscow 1937). R. Bleichsteiner considers *The Man in the Panther's Skin* not only a masterpiece of Georgian literature but also a great phenomenon in world literature (Wien 1950). Hugo Huppert, the translator of *The Man in the Panther's Skin* into German, calls Rustaveli a classic of the Early Renaissance period (Berlin 1955).

The English literary historian Morris Bowra marked a new stage in European Kartvelology with regard to the study of Rustaveli's work. He studied Rustaveli in the context of Eastern and Western literatures - against the background of masterpieces of world literature (London 1955). In this he continued and specified K. Karst's earlier attempts who looked for parallels of Rustaveli in the works of Ariosto and Tasso, Dante, Bonaventura, and Wolfram von Eschenbach (Paris 1934). In his paper Stevenson accentuated Rustaveli's originality, largely in relation to Ariosto (1959).

The status of the research into *The Man in the Panther's Skin* in Georgia finds consistent reflection in foreign Rustvelological literature. Thus, for example, Bowra's study of Rustaveli's poem is based on Sh. Nutsubidze's view who saw in *The Man in the Panther's Skin* Neoplatonic trends and pantheistic elements. The discussion of Rustvelological problems in French literary criticism in connection with S. Tsouladze's translation of the poem (Paris 1966) and his study *Connaissance de Roustaveli* (1966) published in Tbilisi, was mainly based on Nutsubidze's views. The new tendencies arising in Georgian Rustvelological literature in the 1960s appeared in foreign literature on Rustaveli in the late '70s, viz. the relation of the roots of Rustaveli's Weltanschauung to the development of 12th-century scholastic thought. References to Christian and Islamic culture, on the one hand, and to theological and classical thought, on the other, were noticed. This novel stand is seen well in Cyril Toumanoff's Introduction to Teimuraz Bagrationi's booklet on Shota Rustaveli published in New York in 1968.

A new trend seems to be developing in modern Western literary criticism, viz. Rustaveli's poetry is discussed not only by foreign scholars interested in Georgian literature but, in general, by researchers interested in the European literary process. Notable in this respect is G. K. Beynen's paper on *Shota Rustaveli and the Structure of Courtly Love*, presented at the Eighth Triennial Congress of the International Courtly Literature Society, Belfast 1995. In Beynen's view, the courtly love structure of Rustaveli's poem, which, in his words, "is undoubtedly a masterpiece", corresponds to the highest stage of development of courtly literature.

The assessment of Rustaveli's work continues in an ascending line in the latest European literary criticism. In this respect Donald Rayfield's *The Literature of Georgia. A History* (Oxford, 1994) merits special notice. In general, this book is one of the best attempts at conceptualising and discussing the centuries-old process of Georgian literature by a foreigner. Many sections of the monograph are interesting from various points of view. Superb among them is the review of Georgian church lyrics or hymnography. Along with an original treatment of the rich Georgian church poetry, the author presents his own poetic translation of the best examples of Georgian original hymnography. The English author's discussion of the problems of *The Man in the Panther's Skin* is fairly comprehensive, covering the subject of the poem, the theoretical views presented in the Prologue, the nuances of the author's Weltanschauung and religious stance, and the literary sources. He notes also that "Rustaveli's outspokenly fresh ideas set him apart from his sources", and so on. At the same time, it is symptomatic that Rayfield, too, continues the tendency, characteristic of European literary criticism, to separate *The Man in the Panther's Skin* from the recognised masterpieces of world literature. The author speaks of "the eccentricities of plotting and thinking and the specifically personal and national traits of this eclectic work", concluding that "*The Knight in the Panther's Skin* is first and foremost a national, rather than an

international masterpiece, for it lacks the driving conviction on the human predicament that informs Dante or Shakespeare. Yet Rustaveli's poem is for Georgians what Dante's *Divina Commedia* is for Italians" (p.81).

It is hard to contradict the English Kartvelologist's statement on the eclecticism of Rustaveli's poem and the eccentricities of its plotting, or to accept, for the researcher does not discuss and argue his views. On another plane, Rayfield's view on *The Knight in the Panther's Skin* not being an international masterpiece because "it lacks the driving conviction on the human predicament that informs Dante and Shakespeare" is an original idea which, I believe, calls for a comment. The question may be asked whether it is right to turn the philosophical thesis of human predicament, valid per se, into a cornerstone of universal literary thought and to reduce the highest criterion of assessing the literary creations of all epochs, religious positions and philosophical orientations to the presence or absence of this thesis? Does not a search for such a position in a literary work of all times stem from our subjective attitudes to the world's literary masterpieces? Or is it not, at best, an assessment of the thinking of past epochs from the standpoint of our contemporary epoch? Can mankind's striving to unravel the mystery of being/non-being be reduced to this single thesis? Can optimism, struggle against adversity, striving to salvage life, beauty and love be excluded from the highest ideals of human existence? A negative answer to these questions would seem to come from a subjective factor, being unacceptable from the viewpoint of the wide spectrum of the multifaceted human existence. Neither would it be right to fail to notice human predicament in *The Man in the Panther's Skin* and to reduce the entire philosophical credo of the poem to blind optimism. In Rustaveli's poem the traditional ideal - the eternity of the good and graceful Creator, the belief in the immortality of the soul and its merger with the infinite deity in the other world - blends harmoniously, without contradictions, with the perception of the

reality value of this world, conviction of the beauty of the human world, and trust in human reason (See E. Khintibidze, *The Mediaeval and the Renaissance Trends in The Man in the Panther's Skin*, Tbilisi 1993). This harmony is not eclecticism but a manifestation of the world view of a definite period in European civilisation - of a world view that may be most optimal from the position of human predicament.

Yet, I think the European Kartvelologist's thesis on *The Man in the Panther's Skin* being "first and foremost a national, rather than an international masterpiece" is correct from a definite point of view. The point is that beginning with the second half of the 13th century the cutting-off of Georgia from the mainline of the process of European civilisation closed Rustaveli's lofty poetic and ideological Weltanschauung in the circumscribed Georgian world. Unlike Dante and Shakespeare, Rustaveli did not influence the development of European thought over the centuries. Georgian social, philosophical and literary thought proper drew on *The Man in the Panther's Skin*. In this respect Rustaveli's poem is indeed a national literary masterpiece.

Elguja Khintibidze

„ვეფხისტყაოსნის“ შეფასება
ვეროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში

ჩვენამდე მოღწეული ცნობების თანახმად, „ვეფხისტყაოსანი“ ქართველი ხალხისათვის ყოველთვის ითვლებოდა მაღალი პოეტური და ბრძნული აზროვნების ნიმუშად. ამას მოწმობენ XV საუკუნის დასაწყისიდან ხელნაწერთა აშიებზე თუ მაგერიალური კულტურის სხვა ძეგლებზე შესრულებული „ვეფხისტყაოსნის“ ცალკეული სტროფების მინაწერები; ქართველ მწერალთა გამონათქვამები რუსთაველზე; და ისიც, რომ XV საუკუნიდან XVII საუკუნის ჩათვლით მთელი ქართული პოეზია პოეტური ხელოვნებით (სალექსო მომით, ჟანრობრივი თავისებურებებით, მხაგრული სახეებით) რუსთაველის მიბაძეა. როგორ იყო რუსთაველის შემოქმედება გასულ საუკუნეებში მიღებული და შეფასებული საზღვარგარეთ, კერძოდ, დასავლეთევროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში, და როგორია მისდამი დამოკიდებულება ჩვენი თანამედროვე უცხოელი ქართველოლოგებისა? ამ კითხვის დასმა შესაძლებელი ხდება იმ დიდი მუშაობის შემდეგ, რაც ევროპული ლიტერატურათმცოდნეობის შესასწავლად ჩაატარეს ქართველმა მეცნიერებმა. აქ უპირველეს ყოვლისა აღსანიშნავია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში რუსთაველის კაბინეტის მიერ გამოცემული ოთხტომიანი „რუსთაველი მსოფლიო ლიტერატურაში“ (პროფ. ლ. მენაბდის რედაქციით, 1975-84 წწ.). არსებითი მაინც ის მრავალწლიანი მუშაობაა, რაც ჩატარდა ქართველი და უცხოელი მეცნიერების მიერ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ქართველოლოგიური ცენტრის ბაზაზე შესაქმნელად მონოგრაფიისა „ქართული ლიტერატურის შესწავლა ევროპაში“ სათანადო ბიბლიოგრაფიებითურთ.

ევროპული ლიტერატურათმცოდნეობისათვის არ იყო ადვილი „ვეფხისტყაოსნის“ მსოფლიო ლიტერატურის შედევრად აღიარება. ამას თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა. რუსთაველის სახელი XIX საუკუნემდე საერთოდ უცნობი იყო ევროპისათვის. მისი პოემა ასე თუ ისე მისაწვდომი ევროპელი ლიტერატურათმცოდნეებისათვის XIX საუკუნის დამლევებიდან გახდა (არტურ ლაისტისა და მარჯორი უორდროპის თარგმანების შემდეგ). ბუნებრივია, რომ თარგმანი ვერ იძლევა სრულ წარმოდგენას იმ მაღალ მხაგრულ ოსტატობასა და პოეტურ სამყაროზე, რაც ყველაზე არსებითია რუსთაველის პოეზიაში.

ასევე რთული აღმოჩნდა ლიტერატურათმცოდნეებისათვის აღმოსავლური გრადიციების ფონზე შექმნილი შუასაუკუნეების რომანში იმთავითვე ამოკითხულიყო ის შუასაუკუნეობრივი ქრისტიანული და რენესანსული ზოგადსაკაცობრიო იდეალები, რაც ქმნის რუსთაველის აზროვნების თავისთავადობას. ამიგომაა, რომ ზოგი ევროპელი ლიტერატორის ნაწერებში შეუფასებლობა რუსთაველის პოეტური გენიისა აშკარად იგრძნობა. ზოგჯერ ეს მომენტი არა თუ საგრძნობია, არამედ „ვეფხისტყაოსნისადმი“ მიძღვნილი ნარკვევის ძირითადი იდეაა. ასე მაგალითად, 1886 წელს ქ. თბილისში რუსთაველისა და მისი პოემის შესახებ ფრანგულ ენაზე ნარკვევს აქვეყნებს სახალხო განათლების ოფიცერი ე. მურიე. მისი ნარკვევი მეორედ გამოქვეყნდა პარიზში 1887 წელს, ხოლო მესამედ ბრიუსელში 1910 წელს. ე. მურიეს ნაშრომი მეცნიერულ ღირებულებას მოკლებულია. იგი ყურმოკრული გადმოცემებით შედგენილი რუსთაველის ბიოგრაფიით იწყება და მთავრდება ასევე ყურმოკრული ჭორით „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერების მკვებარში გადაყრის შესახებ. მაგრამ მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ავტორი არ ფარავს თავის უარყოფით დამოკიდებულებას პოემის შინაარსობრივი და მორალური სამყაროსადმი. უკვირს, რატომ მოსწონთ ქართველებს ასე ძლიერ რუსთაველი და რატომ ცდილობენ თარგმნონ იგი ფრანგულად. ამით ხომ ფრანგებს დაანახებენ „ვეფხისტყაოსნის“ ქების უსაფუძვლობას?! ე. მურიეს აღიზიანებს პოემის გიპაკი: ჭარიელის გახელება, ავთანდილის „სიცივე და ცბიერება“, ნესტანის „დაუნდობლობა“, ფაგმანის მსუბუქი ყოფაქცევა. გამოკვლევის ავტორს არ მოსწონს პოემის პიპერბოლიზებული ტონი, სიუჟეტის განვითარების აღმოსავლური სტილი. ასე რომ, მურიეს შეხედულებები არის ევროპელი მკითხველის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსის გაცნობის შედეგად XIX საუკუნის ევროპული რომანის ფონზე შექმნილი სუბიექტური შთაბეჭდილებანი. ე. მურიე ვერ უცქერის პოემას მკვლევარი-ფილოლოგის პომიცინიდან: არ ფიქრობს შუასაუკუნეების პრობლემატიკაზე, არ იცნობს აღმოსავლურ პოეტურ სტილს და სხვა. მაგრამ ბუნებრივია, რომ დაახლოებით ამგვარი უნდა ყოფილიყო ევროპელი მკითხველის პირველი შთაბეჭდილებანი „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსის გაცნობისას, სანამ ეს შთაბეჭდილებანი არ ამადლებოდა პოემის ისტორიზმის პრინციპით შესწავლამდე.

ე. მურიეს შეხედულებები არაა აბსოლუტური გამონაკლისი. ევროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ჩანს, მართალია უფრო თავ-

შეკავებული, მაგრამ მაინც სკეპტიკური დამოკიდებულება „ვეფხისტყაოსნის“ მაღალი იდეური და მხაგერული სამყაროსადმი. გერმანელი მეცნიერი ი. შერი ერთ-ერთი პირველია, რომელსაც ქართული კულტურის მიმოხილვა შეაქვს მსოფლიოს ლიტერატურის ისტორიის კურსში (შტუდგარტი, 1899). იგი ახსენებს რუსთაველს, რომელიც თამარის სამეფო კარის პოეტი. მან შექმნა რომანტიკული ეპოსი, რომელიც, ი. შერის სიტყვებით თუ ვიცყვით, „რა თქმა უნდა, დიდი საზომით არ უნდა იქნეს გამოძილი“.

ამგვარი კომენტარება „ვეფხისტყაოსნის“ ძირითადი იდეის ან ცალკეული პასაჟებისა არ შეიძლება აიხსნას რუსთაველის შემოქმედებისადმი არაკეთილგანწყობილი დამოკიდებულებით. ამ დებულების საუკეთესო დამამტკიცებელია ოლივერ უორდროპი, რუსთაველისა და ქართული ფენომენის საოცარი თაყვანისმცემელი, რომელმაც თავისი ეს უზომო მოწიწება „ვეფხისტყაოსნისადმი“ საკუთარ დასთან მარჯორისთან ერთად მთელი თავისი შემოქმედებითა და ცხოვრებით დაადასტურა და რომელსაც რუსთაველზე 1938 წელს სორბონში რუსთაველისადმი მიძღვნილ საიუბილეო სხდომაზე წარმოთქმული სიტყვის მონახაზში ჩაუწერია: „ორმოცდაათზე მეტი წლის წინათ, შაბათს, 19 თებერვალს, 1887 წელს, როდესაც მე ვიხილე პოეტის [რუსთაველის - ე. ხ.] პორტრეტი წმინდა ჯერის მონასტერში იერუსალიმის მახლობლად, ძალიან მცირე წარმოდგენა მქონდა, თუ როგორ დიდ როლს ითამაშებდა იგი ჩემს ცხოვრებაში, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ მე უფრო მეტი დრო მოვახმარე მისი პოემის კითხვას, ვიდრე რომელიმე სხვა პოემისა და ერთმა ჩემმა უახლოესმა ნათესავმა [მარჯორი უორდროპმა — ე. ხ.] მთელი სიცოცხლე მიუძღვნა, რომ შემოეგანა მისი ნაშრომი ინგლისელი მკითხველის ცნობიერებაში“ (ბოლლის ბიბლიოთეკა, უორდროპის ფონდი — d. 39). ო. უორდროპი მარჯორი უორდროპის თარგმანის პირველი გამოცემის წინასიტყვაობად დართულ თავისი მაღალი ლიტერატურული კულტურითა და პოემის ბრწყინვალე ცოდნით შესრულებულ ნაშრომში დაუფარავად წერს, რომ ინგლისელი მკითხველი ვერ აღიქვამს რუსთაველისეულ პიპერბოლურობას პოემის გმირთა გაყრით გამოწვეული ნაღველის აღწერისას და გმირთა სიღამაზის ასტრალური მეგაფორებით გადმოცემისას. თუმცა ინგლისელ კრიტიკოსს თვითონვე აქვს შენიშნული, რომ სულიერ მღელვარებათა გადაჭარბებით გამოხატვა თვით დასაველეთეეროპულ და კერძოდ ინგლისურ ლიტერატურას

მეთვრამეგე საუკუნის ჩათვლით ახასიათებდა. აქვე მკვლევარი საჭიროდ მიიჩნევს შენიშნოს, რომ მორალური პოზიციიდან მიუღებელია პოემის გმირთა მოქმედების რამდენიმე ეპიზოდი, კერძოდ, ავთანდილისაგან ჭაშნაგირის მოკვლა, ფაგმანთან გამიჯნურება და გარიელის მიერ სასიძოს მოკვლა. ცდილობს მიიჩნიოს ისინი სიუჟეტის განვითარებისათვის აუცილებელ ელემენტებად. ო. უორდროპის ამ უაღრესად საინტერესო მსჯელობაში ორი მომენტია მნიშვნელოვანი: მკვლევარი მიუთითებს, რომ იგი მსჯელობს თავისი თანამედროვე ინგლისელი მკითხველის პოზიციიდან, და აღნიშნავს, რომ რუსთაველისეული პიპერბოლური სტილი საზოგადოდ დამახასიათებელია ძველი ლიტერატურისათვის.

სხვა უცხოელი მკვლევარები რუსთაველის შემოქმედებაზე გამოთქმული შენიშვნების ახსნას არ ცდილობენ. გერმანელი მკვლევარი ფ. ბორკი (ლაიპციგი, 1915), ისევე როგორც ფრანგი ე. მურიე, „ვეფხისტყაოსნის“ აუასებს თავისი თანამედროვე ლიტერატურული სტილის პოზიციიდან. მას არ მოსწონს, რომ პოემის გმირები იდეალიზებული არიან და არა სინამდვილიდან აღებული. მისი აზრით, რუსთაველი არაა მოაზროვნე პოეტი და ამდენად, პოემაში ღრმა აზრები არ უნდა ვეძიოთ.

გარდაგება რუსთაველის მიმართ ევროპელ მკვლევართა დამოკიდებულებაში მალე მოხდა. რუსთაველის პოემის შეფასებაში ცვლილებები შეინიშნება თვით ერთი მკვლევარის შემოქმედებითი პროცესის ფარგლებშიც. ასე მაგალითად, ცნობილი ქართველოლოგი გ. დეეტერსი თანდათანობით წვდება „ვეფხისტყაოსნის“ მხაგერული იდეურ სამყაროს. 1937 წელს შ. ნუცუბიძის მონოგრაფიის „რუსთაველის მსოფლმხედველობისათვის“ განხილვისას იგი ხელავს რუსთაველის პოემის სიდიდეს, მაგრამ ამჯობინებს იყოს მომიერი მის შეფასებაში და წინააღმდეგია მისი მოხსენიებისა მსოფლიო ლიტერატურის უდიდეს წარმომადგენელთა, კერძოდ დანტეს გვერდით. გ. დეეტერსის აზრით, „ვეფხისტყაოსნის“ ფორმა, მისი გამომსახველობითი მხარე ძალზე მაღალია, მაგრამ მას ჩამორჩება პოემის იდეური სამყარო. ეს თვალსაზრისი, თუმცა ცოცხალი უფრო მოკრძალებით, მკვლევარმა გაიმეორა 1958 წელს „ვეფხისტყაოსნის“ პუგო პუპერტისეული გერმანული თარგმანის განხილვისას. მაგრამ 1963 წელს გამოცემულ უკანასკნელ ნარკვევში ქართულ ლიტერატურაზე იგი უკვე ლაპარაკობს ქართულ ნაციონალურ ეპოსზე ანუ რუსთაველის პოემაზე შემოთ მითითებული შენიშვნების გარეშე.

ევროპულმა ქართველოლოგიამ შეძლო რუსთაველის დიდი პოეტური ხელოვნების სათანადოდ დანახვა, სწორად გააზრება და შეფასება. ნიშანდობლივია, რომ რუსთაველის მაღალი პოეტური სამყაროს სათანადოდ აღქმა, მისი იდეურ-მხატვრული შემოქმედების სწორი შეფასება ევროპულ ქართველოლოგიაში თავდაპირველად „ვეფხისტყაოსნის“ უცხოურად მთარგმნელებმა შეძლეს. სწორედ მათ, ვინც ორიგინალში შეისწავლა პოემა და მისი მშობლიურ ენაზე ამეცხველებმა სცადა. ამ მიმართულებით ძალზე მნიშვნელოვანია რუსთაველის პოემის პირველი ევროპელი მკვლევარისა და მთარგმნელის მარი ბროსეს დამსახურება. ფრანგი ქართველოლოგი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეცნიერულად ამუშავეს რუსთაველოლოგიურ პრობლემატიკას და „ვეფხისტყაოსანს“ მიიჩნევს ევროპული ლიტერატურის ერთ-ერთ საუკეთესო ქმნილებად. ბერგა და არგურ ზუგნერების მიერ რუსთაველის პოემის გეჟსტის თარგმნაზე მუშაობას თან მოჰყვა ა. ზუგნერის გამოკვლევა „უცხოელის ამრი „ვეფხისტყაოსანზე“ (1884 წ.). მკვლევარი რუსთაველს თელის ევროპაში რომანის ჟანრის დამწყობად. პოემის გერმანულ ენაზე მთარგმნელი ა. ლაისტი პირველი გამოცემის წინასიტყვაობაში პარალელს ავლებს რუსთაველის თანამედროვე ევროპულ სარაინდო ეპოსთან, კერძოდ, ვოლფრამ ფონ ეშენბახის „პარციფალთან“ და იმასაც შენიშნავს, რომ რუსთაველი ეშენბახთან შედარებით უფრო თავისუფალია რელიგიური ჩარჩოებისაგან. ასევე ნათლად კქონდა გააზრებული რუსთაველის პოემის სიღიადე „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ინგლისური თარგმანის ავტორს, მარჯორი უორდროპს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მან თავის ძმასთან, ოლივერ უორდროპთან ერთად რუსთაველის პოემის მოგადსაკაცობრიო იდეალებით შთააგონა რუსი პოეტი კონსტანტინე ბალმონტი იმდენად, რომ ამ უკანასკნელმა შეასრულა „ვეფხისტყაოსნის“ ბრწყინვალე რუსული თარგმანი და უძღვნა მას შესანიშნავი გამოკვლევა „დიდი იგალიელები და რუსთაველი“, რომელშიც პირველად გაივლო მეცნიერული პარალელები რუსთაველის შემოქმედებასა და იგალიური რენესანსის დიდ წარმომადგენლებს შორის (პარიზი, 1933 წ.). პოემის როგორც იდეურ-შინაარსობრივი სიღრმე, ასევე მაღალი მხატვრული ოსტატობა სათანადოდაა შეფასებული ა. ბაუმგარტნერის „მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის“ ორტომეულში ჯერ კიდევ 1897 წელს. ა. ბაუმგარტი თავისი „ქრისტიანული აღმოსავლეთის ლიტერატურაში“ (1911 წ.) გარკვევით აცხადებს, რომ რუსთაველის ბადალი მთელი აღმოსავლეთის ქრისტი-

ანულ ლიტერატურაში არ მოიპოვება. რუსთაველის შემოქმედების განხილვას მსოფლიო ლიტერატურის პროცესის ფონზე ცდილობს გერმანელი მკვლევარი ქალი რ. მილერ-ბუდნიცკაია. იგი აქვეყნებს ვრცელ გამოკვლევას „ვეფხისტყაოსანზე“ სათაურით „შოთა რუსთაველი - ქართველი დანგე“. რუსთაველის ეპოქას იგი ქართული რენესანსის ეპოქად აცხადებს (მოსკოვი, 1937 წ.). რ. ბლაიხშგაინერი „ვეფხისტყაოსანს“ თელის არა მარტო ქართული მწერლობის შედეგად, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის დიდ მოვლენად (ვენა, 1950). რუსთაველს ადრე რენესანსის ეპოქის კლასიკოსს უწოდებს „ვეფხისტყაოსნის“ გერმანულ ენაზე მთარგმნელი ჰუგო ჰუპერტი (ბერლინი, 1955).

ევროპულ ქართველოლოგიაში რუსთაველის შემოქმედების შესწავლაში ახალ ეტაპს ქმნის ინგლისელი ლიტერატურათმცოდნე მორის ბაურა. იგი „ვეფხისტყაოსანს“ იხილავს აღმოსავლური და დასავლური ლიტერატურის კონტექსტში, მსოფლიო ლიტერატურების შედეგების ფონზე (ლონდონი, 1955 წ.). ამ მიმართულებით იგი აგრძელებს კ. კარსტის ცდებს, რომელიც რუსთაველის პარალელებს ეძიებს არიოსტოსა და გასოს, დანგესა და ბონავენტურას, ვოლფრამ ფონ ეშენბახის შემოქმედებებში. თუმცა ამავე დროს ხედავს რუსთაველის თავისთავადობას და განსხვავებას მათგან (პარიზი, 1934). რუსთაველის თავისთავადობის აქცენტირება აქცია თავისი კვლევის საგნად რ. სტივენსონმა, უპირატესად არიოსტოსთან მიმართებაში.

საზღვარგარეთულ რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში თანმიმდევრულად აისახება „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის მდგომარეობა საქართველოში. ასე მაგალითად: მ. ბაურას გამოკვლევა „ვეფხისტყაოსანზე“ ეფუძნება შ. ნუცუბიძის თვალსაზრისს, რომელიც „ვეფხისტყაოსანში“ ნეოპლატონურ ფილოსოფიასა და პანთეისტურ ელემენტებს ხედავდა. ჩვენი საუკუნის 60-იანი წლების დამლევის საზღვარგარეთულ ლიტერატურაში რუსთაველის შესახებ გამოჩნდა ის ახალი ტენდენციები, რაც 60-იან წლებში ჩაისახა ქართულ რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში. კერძოდ, რუსთაველის მსოფლმხედველობის ძირების მიმართება XII საუკუნის სქოლასტიკური აზროვნების განვითარებასთან. დანახვა პოემაში, ერთი მხრივ, ქრისტიანული და ისლამური კულტურების და მეორე მხრივ, თეოლოგიურ და ანტიკურ აზროვნებათა მიმართებებისა. ეს ახლებური პოზიცია კარგად ჩანს კირილ თუმანოვის გამოკვლევაში „ვეფხისტყაოსანზე“, რომელიც შესავლის სახით ერთვის თეიმურაზ

ბაგრატიონის 1968 წელს ნიუ-იორკში გამოცემულ ბროშურას შოთა რუსთაველზე.

თანამედროვე დასავლურ ლიგერაგურათმცოდნეობაში შეინიშნება, რომ რუსთაველის პოეზიაზე წერენ არა მხოლოდ ქართველოლოგები ან ქართული ლიგერაგურით დაინტერესებული უცხოელი მეცნიერები, არამედ საზოგადოდ ევროპული ლიგერაგურის პროცესის მკვლევარნი. ამ მხრივ აღსანიშნავია ამერიკელი მეცნიერის გ. კ. ბეინენის სტატია „შოთა რუსთაველი და კურტუამული სიყვარულის სტრუქტურა“, წარმოდგენილი კურტუამული ლიგერაგურის საერთაშორისო საზოგადოების მერვე კონგრესზე ბელფასტში 1995 წელს. გ. კ. ბეინენის ამრით, რუსთაველის პოემის (რომელიც, მისი სიტყვით, „უდავოდ შედევრია“: „the poem is undoubtedly a masterpiece“) სარაინდო სიყვარულის სტრუქტურა კურტუამული ლიგერაგურის განვითარების უმაღლეს ეტაპს შეესაბამება.

უახლეს ევროპულ ლიგერაგურათმცოდნეობაში გრძელდება რუსთაველის შემოქმედების შეფასების აღმავალი ხაზი. ამ მხრივ საგანგებო აღნიშვნის ღირსია 1994 წელს ოქსფორდში გამოცემული დონალდ რეიფილდის წიგნი „საქართველოს ლიგერაგურა. ისტორია“. საზოგადოდ ეს წიგნი უცხოელის მიერ ქართული ლიგერაგურის მრავალსაუკუნოვანი პროცესის ერთ მთლიანობაში გააზრებისა და განხილვის ერთი საუკეთესო ცდაა. მრავალმხრივია საინტერესო მონოგრაფიის ბევრი ქვეთავი. მათ შორის საუკეთესო მათგანია ძველი ქართული სასულიერო ლირიკის - ჰიმნოგრაფიის მიმოხილვა. ავტორი არა მარტო ახლებურად მსჯელობს უმდიდრეს ქართულ სასულიერო პოეზიაზე, არამედ ძველი ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის საუკეთესო ნიმუშების საკუთარ პოეტურ თარგმანებსაც აქვეყნებს. ინგლისელი ავტორი „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემატიკასაც შედარებით სრულად მიმოხილავს. იგი საუბრობს პოემის სიუჟეტზე, პროლოგში ჩამოყალიბებულ თეორიულ შეხედულებებზე, ავტორის მსოფლმხედველობასა და რელიგიური პოზიციის ნიუანსებზე, მის ლიგერაგურულ წყაროებზე. შენიშნული აქვს ისიც, რომ რუსთაველს თავისი პირველწყაროებიდან უთუოდ განასხვავებს ახალი იდეები და სხვა. ამავე დროს სიმპტომურია, რომ დ. რეიფილდის წიგნიც გრძელდება ევროპული ლიგერაგურათმცოდნეობისათვის დამახასიათებელი ტენდენცია, რომელიც ცდილობს „ვეფხისტყაოსანი“ გამიჯნოს მსოფლიო ლიგერაგურის აღიარებული შედევრებიდან. ამ მიზნით იგი ლაპარაკობს პოემის სიუჟეტის აგებულებისა და პოეტური ამროვნების

ექსცენტრულობაზე ("the eccentricities of plotting and thinking..."), მთლიანად თხზულების ეკლექტურობაზე ("eclectic work"). და ბოლოს კი ასკენის: „ვეფხისტყაოსანი“ უპირველეს ყოვლისა არის ეროვნული და არა საერთაშორისო შედევი, რადგან მისი მამოძრავებელი [იდეა, ღერძი - ე. ს.] არ არის დარწმუნება ადამიანის უსუსურობაში, რითაც გამსჭვალულია დანგე ან შექსპირი. და მაინც, რუსთაველის პოემა ქართველებისათვის არის ის, რაც დანგეს „ღვთაებრივი კომედია“ იტალიელებისათვის“.

ძნელია ეკამათო ინგლისელი ქართველოლოგის განცხადებას „ვეფხისტყაოსნის“ ეკლექტიზმზე და მისი სიუჟეტის ექსცენტრულობაზე, ან მიიღო იგი, რადგანაც მკვლევარი არც განმარტავს თავის დებულებებს და არც ასაბუთებს მათ. სხვა სიბრტყეზე შეიძლება იქნეს განხილული დ. რეიფილდის ამრი: „ვეფხისტყაოსანი“ იმიტომ არ არის მსოფლიო ლიგერაგურის შედევი, რომ მისი მამოძრავებელი ღერძი არ არის რწმენა და აღიარება ადამიანური არსებობის უსუსურობისა. ეს ორიგინალური თეალსამრისია, რომელიც, ჩემი ამრით, კომენტარს საჭიროებს. შეიძლება კი თავისდათავად მართებული ფილოსოფიური თემა ადამიანური ყოფის უსუსურობისა ვაქციოთ კაცობრიობის ლიგერაგურული ამროვნების ერთადერთ ქვაკუთხედად და ყველა ეპოქის, რელიგიური პოზიციისა და ფილოსოფიური ორიენტაციის ლიგერაგურული ქმნილების შეფასების უმაღლესი კრიტერიუმი ამ თემის გამოვლენა-არგამოვლენის კომენტირებამდე დავიყვანოთ? ხომ არ არის ამგვარი პოზიციის ძიება ყველა დროის ლიგერაგურულ ქმნილებაში ჩვენი სუბიექტური განწყობილებიდან შეხედვა მსოფლიო ლიგერაგურული შედევრებისადმი? ანდა, უკუთუ შემთხუვავში ხომ არ არის იგი ჩვენი ეპოქის პოზიციიდან შეფასება გარდასულ ეპოქათა ამროვნებისა? შეიძლება კი კაცობრიობის მთელი სწრაფვა ყოფნა-არყოფნის საიდუმლოს ამოცნობისა ამ ერთ თეზამდე დავიყვანოთ? შეიძლება კი გამოვრიცხოთ ადამიანური არსებობის უმაღლესი იდეალებიდან ოპტიმიზმი, ბრძოლა უკუღმართი ბედის წინააღმდეგ, შემართება სიცოცხლის, სილამაზის, სიყვარულის გადასარჩენად? ჩემი ამრით, ამ კითხვებზე უარყოფითი პასუხი მხოლოდ სუბიექტური ფაქტორით შეიძლება იქნეს განპირობებული და იგი ადამიანური არსებობის მრავალფეროვნების ფართო სპექტრიდან მიუღებელია. არც ის იქნება მართებული, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ვერ შევნიშნოთ ადამიანის გასაჭირის, ადამიანური ყოფის უსუსურობის ხედვა და პოემის მთელი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური კრედო ბრმა

ოპტიმიზმამდე დაეყვანოთ. „ვეფხისტყაოსანში“ გრადიციული ქრისტიანული იდეალი - კეთილი და მოწყალე შემოქმედის მარადიულობის, სულის უკვდავების და იმქვეყნიურ სამყოფელში ამ უსასრულო ღვთაებასთან შეერთების რწმენა - პარმონიულად, წინააღმდეგობების გარეშე, ერწყმის ამქვეყნიური რეალობის ფასეულობის შემეცნებას, ადამიანური სამყაროს სიღამაზეში დარწმუნებას, ადამიანური გონებისადმი ნდობის გამოცხადებას (იხ. ე. ხინთიბიძე, შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული „ვეფხისტყაოსანში“, თბ. 1993). ეს შეერთება, პარმონია, არ არის ეკლექტიკა. იგი გამოვლენაა ევროპული ცივილიზაციის გარკვეული ეპოქის მსოფლალქმისა. იმ მსოფლალქმისა, რომელიც შესაძლებელია ადამიანური ყოფის უსუსურობის პოზიციიდან ყველაზე მეტად ოპტიმალური იყოს.

და მაინც, ვფიქრობ, რომ ევროპელი ქართველოლოგის თემა იმის თაობაზე, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ უპირველეს ყოვლისა, არის ეროვნულ-ქართული და არა მსოფლიო ლიტერატურული შედევი, გარკვეული თვალსაზრისით სწორია. საქმე ის არის, რომ XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაწყებული ქართული კულტურისა და აზროვნების ჩამოშორებამ ევროპული ცივილიზაციის პროცესის მაგისტრალური ხაზიდან, რუსთაველის მაღალი პოეტური და იდეური სამყარო ჩაკეცა შემომდებულ ქართულ არეალში. რუსთაველს, დანტესა და შექსპირისაგან განსხვავებით, არ მოუხდენია გავლენა ევროპული აზროვნების განვითარებაზე. ხოლო საკუთრივ ქართული სამოგადობრივ-ფილოსოფიური და ლიტერატურული აზრი საუკუნეების მანძილზე „ვეფხისტყაოსანით“ იკვებებოდა. ამ თვალსაზრისით არის რუსთაველის პოემა უპირატესად სწორედ ქართული ეროვნული ლიტერატურული შედევი.

ელგუჯა ხინთიბიძე

შოთა რუსთაველი და კურტუაზული სიყვარულის სტრუქტურა (თარგმანი ინგლისურიდან და შესავალი შენიშვნები ეკა ქუთათელაძისა)

1998 წლის შემოდგომაზე პროფ. ე. ხინთიბიძემ ამერიკიდან მიიღო მონინის მხარის თემის კოლეჯის (Des Moines Area Community College) ფილოსოფიის ინსტრუქტორის თანაშემწის (Adjunct Philosophy Instructor) გ. კულემანს ბენენის (G. Koolemans Beynen) წერილი და ამონაბუკდი მისი სტატიისა კემბრიჯში 1997 წელს გამოქვეყნებული კრებულიდან "The Court and Cultural Diversity". სტატიის სათაურია „შოთა რუსთაველი და კურტუაზული სიყვარულის სტრუქტურა“. შემდგომში, წერილებისა და სპეციალური ლიტერატურის გაცემის შემდეგ, ქართველოლოგიურ სკოლის ცენტრში კ. ბენენისაგან მოვიდა გემოთ დასახელებული გამოცემა. კრებულში (The Court and Cultural Diversity) შეტანილია შერჩეული სტატიები კურტუაზული ლიტერატურის საერთაშორისო სამოგადობების მერვე კონგრესზე მოხმენილი მოხსენებებისა. ეს კონგრესი ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ იმართება. მერვე კონგრესი ჩატარებულია ბელფასტში, დედოფლის უნივერსიტეტში 1995 წლის 26 ივლისიდან 1 აგვისტომდე. კ. ბენენის სტატია კრებულის შესამე განყოფილებაშია (Negotiating a Courtly Voice) დაბუკდილი, 239-250 გვერდებზე. ავტორისავე ცნობით, ამ გამოკვლევის აღრიხელი ვარიანტები წაკითხული იყო 1990 წელს სამხრეთ აფრიკის უნივერსიტეტის შუასაუკუნეების სამოგადობაში და კავკასიის კულტურის მეექვსე საერთაშორისო კონფერენციაზე ჩიკაგოს უნივერსიტეტში 1993 წელს. სტატიაში დამოწმებულია კ. ბენენის კიდევ ერთი გამოკვლევა „ვეფხისტყაოსანზე“ სათაურით - „ვეფხის (the Leopard) სიმბოლიკა ვეფხისტყაოსანში“ (The Symbolism of the Leopard in the Vepxist'qosani), გამოქვეყნებული „კავკასიის კვლევის სამოგადობის ყოველწლიურში“, 2, 1990წ. (The Annual of the Study of Caucasia, 2, 1990).

კ. ბენენის სტატია, რომლის სრულ ქართულ თარგმანს ვთავაზობთ მკითხველს, უპირველეს ყოვლისა იმითაა საინტერესო, რომ ავტორი ცდილობს წარმოადგინოს „ვეფხისტყაოსანის“ სასიყვარულო დრამის ანალიზი კურტუაზული რომანის სტრუქტურასთან მიმართებაში. მისი დასკვნები სრულიად ახლებურია და, ვფიქრობთ, რუსთაველოლოგთა წრეში მრავალგზისი განხილვის საგანი გახდება.

სტაგის მსჯელობის საგანია შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც, ჩვეულებრივ, ითარგმნება როგორც "The Knight in the Panther Skin", სიგყვასიგყვითი თარგმანია "In the Leopard's Skin"⁴. პოემა შეიცავს დაახლოებით 6500 ტაქსს და დაწერილია დაახლოებით 1200 წელს საქართველოში (კავკასიაში). ავტორის შესახებ ცოცხა რამ ვიცით, ასევე მის სხვა ნაწარმოებებზე, თუკი ისინი საერთოდ არსებობდნენ. მაგრამ პოემა უდავოდ შედევრია და ქართული ლიტერატურის ჭეშმარიტ მწვერვალს წარმოადგენს. იგი ეხება პერსონაჟების მომწიფებას საკუთარი გრძნობების მართვით, განსაკუთრებით სიყვარულისა - უმაღლესი გრძნობისა, რომელიც აღამაღლებს ადამიანს, მასში საუკეთესოს გამოაფლენს, და რომელიც ყველაზე ძნელად სამართავია და ამიგომ ყველაზე მეტ შესაძლებლობას იძლევა პიროვნების სრულყოფისათვის, ვიდრე სხვა რომელიმე გრძნობა⁵. სიყვარულის გრძნობის მოთოკვა მიიღწევა საგრფოსა და მეგობრების დახმარებით, რომლებთანაც ადამიანს

⁴ თანამედროვე თარგმანები მოიცავს: *The Lord of the Panther-Skin*, მთარგმნელი რ. სტივენსონი, UNESCO Collections of Representative Works: Series of Translation from the ... USA (Albany: State University of New York Press 1977); *The Knight in the Panther Skin*, მთარგმნელი ქეთრინ ვივიანი (London: The Folio Society, 1977); და *The Man in the Panther's Skin*, მთარგმნელი მარჯორი უორდროპი (London, 1912; repr. Moscow: Progress Publishers, 1966). დონალდ რეიფილდის წიგნი *საქართველოს ლიტერატურა* (Oxford: Clarendon Press, 1994) მსჯელობს რუსთაველის პოემაზე ქართული ლიტერატურის კონტექსტში. თეიმურაზ ბაგრატიონის *Shota Rustaveli: A Man in his Time...* (New York: The Georgian Association in USA, 1968) გვაწვდის ცნობებს პოემის კულტურული და ისტორიული ფონის შესახებ. ავტორი მაღლობას უხდის ვაშინგტონის საერთაშორისო კვლევისა და გაცვლით საბჭოს (International Research and Exchanges Board of Washington DC), პეტროზავოლსკის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და კარელიის ეროვნულ ბიბლიოთეკას სტაგის წერისას გაწეული დახმარებისათვის. სტაგის ადრეული ვარიანტები წაკითხულია სამხრეთ აფრიკის უნივერსიტეტის შუასაუკუნეების სამოგადოებაში 1990 წლის 27 მარტს და კავკასიის კულტურის მეექვსე საერთაშორისო კონფერენციაზე ჩიკაგოს უნივერსიტეტში 1993 წლის 16 მაისს.

⁵ **А. Барамидзе**, Шота Руставели, *Вестник Академии Наук СССР*, №6 (1996), ст. 135-39, ст. 136.

საწუხარის გამიარება ესაჭიროება. ადამიანი შეპირისპირებულია ვეფხთან, რომელსაც კომუნიკაცია არ ძალუძს, აქედან გამომდინარე - არც გრძნობათა მართვა. სხვა მხრივ ადამიანი და ვეფხვი მსგავსია. ეს თემა ცნობილია ქართულ ფოლკლორშიც⁶.

ამბავი

პოემა იწყება იმით, რომ არაბეთის მეფე როსტევეანს, რადგან ძე არ ჰყავს, სამეფო ტახტზე ასული თინათინი შეცვლის. მეფე, რწმუნდება რა, რომ ახალგაზრდათა შორის მისი სწორი არაინაა, მოიწყენს. ავთანდილი, სპასპეტი და თინათინზე ფარულად გამიჯნურებული, მას სანადირო შეჯიბრში გამოიწვევენ და იმარჯვებს კიდევ, რაც მეფეს მხნობას მატებს. შემდეგ იღუმალი ვეფხისტყაოსანი მოყმე გაიფლევს და უკუაგდებს მასთან კონტაქტის ყველა მცდელობას. ეს ამბავი ახალ საგონებელში აგდებს მეფეს, რისგანაც თინათინი იხსნის ბრძნულად შერჩეული სიგყვებით. თინათინი ავთანდილს უბრძანებს, მოძებნოს მოყმე.

სამი წლის შემდეგ ავთანდილი იპოვის გამოქვაბულს, სადაც მოყმე ახალგაზრდა ქალთან ერთად ბინადრობს. მოყმე რომ ქვებს დაგოვებს, ავთანდილი ცდილობს, ქალი აიძულოს, უცნობის ვინაობა გაუმხილოს. ეს ცდა წარუმატებელია, სანამ ავთანდილი არ ეტყვის, რომ გამიჯნურებულია და საგრფოს დავალებითაა მოყმის საძებრად წამოსული.

უცხო მოყმე გარიელია, ინლოეთის შვიდი სამეფოდან ერთ-ერთის მეფის - სარიდანის შვილი. სარიდანმა თავისი სამეფო დანარჩენი ექვსი სამეფოს მმართველ ფარსადანს შეუერთა ინლოეთის გაერთიანებისათვის. ხოლო ფარსადანმა სპასალარობა უბოძა სარიდანს და, რადგან თვითონ უშვილო იყო, მისი ძე, გარიელი იშვილა.

შემდეგ ფარსადანს ასული ნესგან-ღარეჯანი შეეძინა და მეფემ გარიელის ნაცვლად მემკვიდრედ ნესგანი გახადა. ქალ-ვაჟი ერთმანეთს გაუმიჯნურდა. გარიელი მამისაგან მემკვიდრეობად იღებს სპასალარობას და მემოზელ ძლევა მოსილ გომს - ხაგაელებს ამარცხებს, რათა ნესგან-ღარეჯანს სიყვარული დაუმტკიცოს.

⁶ **G. Koolemans Beynen**, The Symbolism of the Leopard in the *Vepxist'q'aosani*. In: *The Annual of the Society of the Study of Caucasia* 2 (1990), p. 39.

მოულოდნელად ფარსადანი ნესგან-დარეჯანს ხვარამმელ უფლისწულზე დანიშნავს. ქალი გამძვინვარებულია, გარიელს აღნაშაულებს და აიძულებს, მოკლას უფლისწული, რის შემდეგაც გარიელს გაქცევა უხდება. ფარსადანი თავის დას, ნესგანის აღმზრდელს, დაეარს კიცხავს. დავარი გააგაცეხინებს ნესგან-დარეჯანს და მერე თავს იკლავს. ნესგან-დარეჯანი გადაიკარგება და რამდენიმე წლის უნაყოფო ძებნის შემდეგ გარიელი ნესგანის მონა-ქალ ასმათთან ერთად განმარტოვდება გამოქვაბულში, სადაც ავთანდილი მას იპოვის.

ავთანდილი იწყებს ნესგან-დარეჯანის ძებნას და ბოლოს და ბოლოს მას ქაჯთა შორის მიაგნებს, რაშიც გულანშაროს ვაჭართა უხუცესის ცოლი დაეხმარება. იგი ღამეს გაატარებს ფაგმანთან. გარიელი გაათავისუფლებს ნესგან-დარეჯანს მეგობართა დახმარებით და პოემა იმით მთავრდება, რომ გმირები ბელნიერად მეფობენ თავიანთ ქვეყნებში.

სიყვარული და მეგობრობა

პოემა განსაკუთრებით საინტერესოა იმით, რომ სიყვარული და მეგობრობა, ორივე წარმოდგენილია, როგორც კაცობრიობის ქმედების მამოძრავებელი ძალა. ეს ასახვას პოემაში, სადაც ჩვენ ვხედავთ სიყვარულის გრძნობის სიმძაფრეს მეგობრობის ძლიერი ელემენტის გვერდით.

გოლცევის მტკიცებით, პოემა მეგობრობას განადიდებს და არა სიყვარულს. დასტურად მას ავთანდილის მიერ გარიელის ძებნა მოჰყავს: თუმცა თინათინი მხოლოდ უბრალოდ სთხოვს მას, იპოვოს გარიელი, ავთანდილი სამი წლის მანძილზე ეძებს და შემდეგ ნესგან-დარეჯანის პოვნასაც ჩართავს ამ ძებნის პროცესში. ეს კი, როგორც გოლცევი ამტკიცებს, იმის მაჩვენებელია, რომ ავთანდილის პრიორიტეტია რიგში თინათინი გარიელმა შეცვალა⁷. მაგრამ ავთანდილი რომ ნესგან-დარეჯანს ეძებს, იგი ამას სჩადის იმიტომ, რომ, როგორც აღამიანური ქმნილება, თავს ვალდებულად თვლის, დაეხმაროს სხვა აღამიანს, რომელიც იგანჯება და მის თანადგომას საჭიროებს. იგი უბრუნდება თინათინს მაშინ, როცა მისი დახმარება საჭირო აღარაა, ანუ როცა ნესგან-დარეჯანი და გარიელი ერთად შეიყრებიან, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ თინათინს მის განსჯაში

უპირველესი ადგილი ეჭირა. უფრო მეტიც, სიყვარულს ცენტრალური ადგილი უჭირავს პოემაში, რადგანაც ავთანდილის მეგობრობა გარიელისადმი წარმოშობილია მისი სიყვარულიდან თინათინის მიმართ, ვინაიდან თინათინის მიერაა ნაბრძანები.

ავთანდილი სიყვარულის სამოგალოებრივი და ამამალლებელი ძალის კარგ მაგალითს იძლევა: რუსთაველის კონცეფციით, საგრფოსადმი თავდადებიდან სიყვარული მოძმე მიჯნურისადმი მეგობრობისაკენ მიემართება, მერე იმ აღამიანებისადმი, ვისთანაც მეგობარია დაკავშირებული, და მერე მთელი კაცობრიობისადმი. სიყვარულს პიროვნება ეგოისტური ნაჭუჭიდან გამოჰყავს და ააქტიურებს მის დაინტერესებას სხვებით; პირველად ერთი აღამიანით, მერე კი, ამ ერთის წყალობით - კიდევ სხვებით; საბოლოოდ კი - მთელი სამოგალოებით.

„ვეფხისტყაოსანი“ და კურტუაზული ლიტერატურა

ერთი შეხედვით „ვეფხისტყაოსანი“ თითქოსდა ტიპური კურტუაზული ნაწარმოებია: გმირი საგრფოს მიერ იგზავნება მოყმის საძებრად, რაინდები უნუგეშონი არიან საგრფოსთან დაშორების გამო და ცრემლთა მდინარეებს ღვრიან. მაგრამ ბაურა „იდეალური სიყვარულის კულტთან“ ერთად ხედავს „განსაკუთრებულ გმირულ მსოფლმხედველობას“⁸. ღრონკე „ვეფხისტყაოსანში“ „სარაინდო სიყვარულის სრულ გამოვლინებაზე“ ლაპარაკობს, თუმცა უთითებს რამდენიმე დამატებით ელემენტზე, როდესაც აცხადებს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ არღვევს საზღვრებს ხალხურ და კურტუაზულ ლიტერატურას შორის⁹. ასე რომ, ორივე მკვლევარი შენიშნავს განსაკუთრებულ მახასიათებელს, და ამ სტატიის მიზანი სწორედ ის არის, რომ შემდგომ განაგრძოს იგი, რისთვისაც განვიხილავთ: 1) „ვეფხისტყაოსნის“ ადგილს კურტუაზულ ლიტერატურაში; 2) ადიულტერის პრობლემას „ვეფხისტყაოსანსა“ და კურტუაზულ ლიტერატურაში; 3) ჟირომუნსკის გიპოლოგიას ეპიკური და სარაინდო ლიტერატურისათვის.

„ვეფხისტყაოსანი“ სამი ნაწილისაგან შედგება, ყოველი მათგანი კურტუაზული ლიტერატურის სხვადასხვა სტრუქტურითაა

⁸ C. M. Bowra, *Inspiration and Poetry* (London: Macmillan, 1955), p. 57.

⁹ Peter Dronke, *Medieval Latin and the Rise of European Love-Lyric, Vol. I: Problems and Interpretations* (Oxford: Clarendon Press, 1968), pp. 15-16.

⁷ Виктор Гольцев, Шота Руставели, 2-е изд. (Москва: GIXL, 1956), ст. 101, 105.

აგებული: 1) მოკლე შესავალი, რომელშიც პოეტი პოემას დედოფალ თამარს უძღვნის და სადაც მხოლოდ პოეტი და დედოფალი ფიგურირებენ; 2) ვრცელი სიუჟეტური ნაწილი, სადაც ოთხი გმირი ქალი და მამაკაცია ჩვენი ძირითადი პერსონაჟები; 3) მოკლე ეპილოგი მიძღვნიტ მეფე დავითისადმი, დედოფლის ქმრისადმი, რომელიც ერთადერთი აღრესაგია.

პროლოგს გიჟური კურგუამული ნაწარმოების სახე აქვს: რუსთაველი აცხადებს თავის სიყვარულს დედოფალ თამარის მიმართ და მოსთქვამს, რომ დედოფლისათვის მისი გრძნობა უცნობია. ეს საბაბს აძლევს, უწოდოს „უწყალო, ვითა ჯიქია“, რასაც შემოჰყავს ვეფხის თემა პოემაში (ბეინენი, გვ. 39). დედოფლის ქმარი ერთხელაც არაა ნახსენები, ასე რომ, აქ კურგუამული ლიტერატურა წარმოდგენილია, როგორც მხოლოდ სიგყვიერი დრამა ყოველგვარი შედეგის გარეშე, განსაკუთრებით მანამ, სანამ დედოფლის ქმარი ეპილოგში იქნება ნახსენები და მას უნდა სცოდნოდა რუსთაველის პოემისა და მისი ნამდვილი, მოგონილი თუ გრადიციულ-დაკანონებული სიყვარულის შესახებ. ეპილოგი ძალზე მოკლეა იმისათვის, რომ კურგუამულ ლიტერატურაზე ჩვენი მსჯელობისათვის რამე მნიშვნელობა ჰქონდეს.

პოემის ძირითადი ნაწილი ეხება გარიელისა და ნესტან-დარეჯანის, უფრო ნაკლებად კი – ავთანდილისა და თინათინის სიყვარულს. აბსოლუტური თავდადება გმირებისა თავიანთი საგრფოებს მიმართ, ძებნა, რომელსაც ავთანდილი თინათინის მოთხოვნით შეუდგება, და ძლიერი გრძნობები, რასაც ცრემლთა მდინარეები ახლავს ხოლმე, პოემას გამოკვეთილად შეიყვანს კურგუამული ლიტერატურის შემადგენლობაში. მეორე მხრივ, პოემას გააჩნია თავისებურებანი, რაც კურგუამული ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი არაა; ამ ნიშნებს ძალუძთ ნათელი მოჰფინონ კურგუამულ ნაწარმოებებში არსებულ თუ ნაგულისხმევ ადიულტერის პრობლემას.

როგორც ჩანს, გადაჭარბებული გირილი კარგა ხნის მანძილზე იყო მიჩნეული კურგუამული ლიტერატურის მახასიათებელ ნიშნად¹⁰. ეს ნიშანი წარმოდგენილია „ვეფხისტყაოსანშიც“. რაც არ უნდა იყოს მიზეზი, იგი შეთავსებადია იმ ამოცანასთან, რომლის წინაშეც დგანან

გმირი მამაკაცები და ქალები: გრძნობების მოთოკვა. რუსმა ფოლკლორისგმა ვლადიმერ პროჰმა შენიშნა, რომ ფოლკლორში არსებული გადაჭარბებული მახასიათებლები, მაგ. თორმეტი თავი ან რვა ფეხი, არ უნდა იქნას გაგებული სიგყვასიგყვით, ისინი უფრო შოგად, აბსტრაქტულ მახასიათებლებზე მიუთითებს: თორმეტთავიანი გველეშაპი უკიდურესად საშიში გველეშაპია და არა ის, რომელსაც კიდევ მეტი თავი აქვს. ანალოგიურად, რვაფეხიანი ცხენი ყველაზე სწრაფი ცხენია¹¹. ზღვარგადასული გირილიც ამის მსგავსად უნდა აიხსნას: ემოციები არაჩვეულებრივად ძლიერია. მათი ძალა მიუთითებს გმირის ძალას. რაც უფრო ძლიერია ემოციები, მით უფრო ძლიერია გმირი, რომელიც ახერხებს მათ მართვას.

უნდა აღინიშნოს, რომ გმირთა ემოციური გამომსახველობა მიჰყვება საზოგადოებრივად დაკანონებულ მოდელს: მათი ქცევა არა მხოლოდ მათ გრძნობებს გამოხატავს, არამედ ამას აკეთებენ იმ ერთადერთი გზით, რომელიც საზოგადოების მიერაა სანქცირებული. ამიტომაც გარიელი ისე იქცევა პოემის პირველ ნაწილში, რომ იგი უმწიფარიცაა და მომწიფებელიც: უმწიფარია თავისი უმწიფობის გამო, აკონგროლოს საკუთარი გრძნობები; მაგრამ მომწიფებულია იმით, რომ თავის მოუმწიფებლობას გამოხატავს საზოგადოებისათვის მისაღები ერთადერთი გზით: როგორც მიჯნური, როგორც სიყვარულით შეპყრობილი ადამიანი¹².

პოემა განსაკუთრებით საინტერესოა იმით, რომ ქალები დომინანტურ როლს თამაშობენ როგორც პოემაში, ასევე მის თანამედროვე სოციალურ რეალობაში. ეს ნაწარმოები თამარის მმართველობის პერიოდშია დაწერილი, რომელიც ერთ-ერთი უდიდესი მეფე იყო საქართველოს ისტორიაში. პოემის ორივე გმირი ქალიც, თამარ მეფის მსგავსად, მამების მექვიდრეები არიან.

ორი გმირი

ერთი ნიშანი, რომელიც „ვეფხისტყაოსანს“ უნიკალურობას ანიჭებს, არის ორი გმირის არსებობა. მართალია, არსებობენ სხვა ასეთი წყვილებიც, მაგ.: როლანდი და ოლივერი, ან აქილეუსი და პაგროკლე (ბაურა, გვ. 60). ოსი მკვლევარი აბაევი მსჯელობს ასეთ

¹⁰ C. W. Lewis, *The Allegory of Love: A Study in Medieval Tradition* (New York: Oxford University Press, 1958), p.1.

¹¹ Владимир И. А. Пропп, *Исторические корни волшебной сказки*. 2-е изд. Ленинград, стр. 247.

¹² S. V. Lominadze, oral communication, Moscow, August 1993.

ორგანიზაციის ჯგუფებზე და მას „პაგროკლეს მოციქვს“ უწოდებს¹³. ამ ჯგუფებში ისეთ მეგობრობას ვხვდებით, რომელიც ორივეს უკან ეწევა და არ აძლევს საშუალებას პროდუქციული იყოს იმ თვალსაზრისით, რომ ისინი არ ასრულებენ მიჯნურთა სურვილებს, არ იმარჯვებენ ომებში და არ იპყრობენ გერიტორიებს. როდესაც ერთი გმირი კვდება, ქორწინდება ან რაღაც სხვა მიზეზით უჩინარდება, დარჩენილი მეორე გმირი პროდუქციული ხდება. „ვეფხისტყაოსანში“ ასე არ ხდება. მართალია, გარიელი გაივლის არაპროდუქციულ პერიოდს, მაგრამ ეს პერიოდი არ მთავრდება ავთანდილის სიკვდილით; უფრო სწორად, ეს პერიოდი მთავრდება მაშინ, როცა ავთანდილი ნესტან-დარეჯანის ადგილსამყოფელს მიაგნებს. აბაევი არ მსჯელობს როლანდისა და ოლივერის შესახებ, რომელთა შემთხვევაში ორივე გმირი მანამდე კვდება, სანამ პროდუქციულნი შეიძლება გახდნენ.

აბაევის მოსაზრება აქ ნაკლებად გამოსაძვავია, მით უმეტეს, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ არა მარტო ორ გმირ მამაკაცს ვხვდებით, არამედ ორ გმირ ქალსაც. ორი გმირი მამაკაცი სხვა კურტუაზულ ნაწარმოებშიც შეიძლება ვნახოთ, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ანტაგონისტები არიან. ერთი მათგანი საგრფოს ქმარი ან პოეტის მეგობარია, ხოლო მეორე პოეტი და მიჯნურია. პირველი პერსონაჟი, მაგ. მეფე დავითი „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგში, მეფე არტური, ან მეფე მარკი „გრიგანისა და იმოლდაში“, არ არის აუცილებელი სამიჯნურო ურთიერთობისათვის და შეიძლება საერთოდ არ არსებობდეს, ან მხოლოდ იგულისხმებოდეს. ეს პერსონაჟი უფრო მომწიფებულია, ანუ უფრო დამკვიდრებულია: იგი დაქორწინებულია პოეტის საგრფოზე, აქვს უფრო მეტი გამოცდილება სამოგადოებრივ და სამხედრო მოღვაწეობაში და, ჩვეულებრივ, ისეთი მაღალი სოციალური მდგომარეობა უკავია, როგორცაა მეფობა. მამრობითი სქესის მეორე პერსონაჟი წარმოადგენს პოეტს ან ღარიბ მოყმეს, რომელიც ცდილობს საგრფოსაგან საპასუხო სიყვარულის მოპოვებას; ამასთან, იგი სოციალურად ნაკლებ მომწიფებულია, ანუ ნაკლებ დამკვიდრებული: არ არის დაქორწინებული, ნაკლები სოციალური თუ სამხედრო გამოცდილება გააჩნია და ხშირად არ აქვს სტაბილური შემოსავალი. ორი ასეთი ანტაგონისტის არსებობა იწვევს მეგობრობას.

¹³ V. I. Abaev, "Le Cheval de Troie". In: *Annales: Economies, Societes, Civilisations* XIII, 6 (November-December 1963), p. 1059.

აქ ჩვენ ვპოულობთ პირველ ნიშანს, რომელიც „ვეფხისტყაოსანს“ უნიკალურს ხდის, თუმცა პოემაში მამრობითი სქესის ორი პერსონაჟია, ერთი მეგობარ, მეორე კი ნაკლებად მომწიფებული და დამკვიდრებული, მათ შორის მეგობრობა არ მყარდება. ეს გამოწვეულია ორი გმირი ქალის არსებობით, რაც უკვე მეორე მახასიათებელი ნიშანია; და ამ ქალთაგან ორივეს გააჩნია იგივე მომწიფებულობა და სამოგადოებრივი მდგომარეობა, რაც მათ მიჯნურებს აქვთ¹⁴. ორი გმირი ქალის არსებობამ გამოიწვია მეგობრობა ქალის გულისათვის, რაც ასე მახასიათებელია კურტუაზული ლიტერატურისათვის. ამის მაგივრად, დამკვიდრებული და ნაკლებად დამკვიდრებული მამაკაცისა და ქალის წყვილი ხელს უწყობს მამაკაცისა და ქალის თანამშრომლობას, ვინაიდან თანაბარი მომწიფებულობის მქონე წყვილები ერთმანეთს მიიზიდავენ მათი ერთნაირი პრობლემების გამო. ეს თანამშრომლობა განმტკიცებულია იმ ფაქტით, რომ წყვილები თავიანთი სიყვარულის შესახებ პოემის დასაწყისშივე აცხადებენ. ამიგომ გმირ მამაკაცებს ნაკლები დროის დახარჯვა უწევთ საგრფოთა კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად; ასე რომ, ორივე წყვილს შეუძლია კონცენტრირება იმ დაბრკოლებათა დასაძლევად, რაც ბუნდოვნებისაკენ სავალ გზაზე ელოდებათ.

ასე რომ, „ვეფხისტყაოსანში“ მამაკაცთა შორის მეგობრობის არარსებობა და თანამშრომლობა ერთნაირი მომწიფებულობის მამაკაც და ქალ პერსონაჟებს შორის შედეგად იძლევა თანამშრომლობის საერთო აგმოსფეროს.

ავთანდილის ალიულტერი

მამაკაცთა მეგობრობა მოგიერთ კურტუაზულ ნაწარმოებში მთავრდება ალიულტერზე მინიშნებით მაინც. „ვეფხისტყაოსანში“ ალიულტერი არც უნდა იყოს მოსალოდნელი, ვინაიდან აქ მეგობრობა თანამშრომლობით არის შეცვლილი. ამიგომ უფრო განსაკვირვებელია პოემაში მრუშობის ეპილოდის არსებობა. კიდევ უფრო განსაკვირვებელი ის არის, რომ მას სჩადის ავთანდილი, უფრო მეტად დამკვიდრებული მამრობითი პერსონაჟი. კურტუაზულ ლიტერატურაში ალიულტერი, თუკი იგი არსებობს, შედეგად მოჰყვება ნაკლებ დამკვიდრებული პერსონაჟის მიერ მიზნის მიღწევას.

¹⁴ გერმინები „მომწიფებული“ და „სოციალურად დამკვიდრებული“ სტაგიაში სინონიმური მნიშვნელობით გამოიყენება.

ადიულტერის ეპიზოდი მაშინ იწყება, როცა ნესგან-დარეჯანის კვალი ავთანდილს ქალაქ გულანშაროში მიიყვანს. აქ იგი ვაჭართა უხუცესის ცოლს ფაგმანს დაუმეგობრდება, რომელთანაც მან ღამე უნდა გაატაროს. ამ დროს ვიღაც უცნობი ხელს შეუშლით. ფაგმანს ემინია, რომ ეს კაცი (ჭაშნავირი) შანგაქს მოუწყობს. ავთანდილი კლავს მას ქალის მოთხოვნით. შემდეგ ფაგმანი შანგაქის მიმდევარს შესახებ უყვება, რომლის დროსაც ახსენებს ნესგან-დარეჯანს და მის ადგილსამყოფელს - იგი გყვება ქაჯეთის ციხეში. ფაგმანი და ავთანდილი ღამეს ერთად ატარებენ და მეორე დილას ნესგან-დარეჯანს წერილს უგზავნიან.

ამ ეპიზოდის ახსნა ძნელია. შეიძლება ვინმემ ავთანდილის ქცევა გაამართლოს იმის მტკიცებით, რომ მისი ადიულტერი ემსახურებოდა ნესგან-დარეჯანის შესახებ მეტი ინფორმაციის მოპოვებას. მაგრამ ამგვარი გამართლება საშუალებისა მიზნით არ ეთანხმება პოემის მთელ დანარჩენ ნაწილს, სადაც გმირები თავიანთ სიღიადეს ამტკიცებენ ერთი შეხედვით უძნელესი ამოცანების გადაჭრით. ავთანდილს სასურველი ამბის შეგყობა ფაგმანისაგან შეეძლო მხოლოდ დაპირებით ღამის ერთად გატარების შესახებ, ან გულანშაროს ვაჭრებისაგან (ბაზარში), სადაც ფაგმანმა მოიპოვა ეს ინფორმაცია. ამასთან, ადიულტერი მოხდა მას შემდეგ, რაც ავთანდილი უკვე ფლობს ინფორმაციას და ამიტომ არ შეიძლება იგი ემსახურებოდეს მის მოპოვებას, და უფრო მეტიც, ავთანდილი იწყებს ადიულტერს მანამ, სანამ ფაგმანს ნახსენებაც არა ჰყავს ნესგან-დარეჯანი.

ავთანდილის ადიულტერის ჩვენეული ახსნა შემდეგია: კურგუამულ ნაწარმოებთა უმრავლესობა ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობის მხოლოდ საწყის ეტაპს ხატავს, სადაც ნაკლებად დამკვიდრებული გმირი იპყრობს საგრფოს და აღწევს მომწიფებულობას. ეს ნაწარმოებები არ ეხება იმას, თუ რა მოხდება გმირის მიერ მომწიფებულობის მიღწევის შემდეგ, ე.ი. როცა იგი და მისი საგრფო ბედნიერ ცხოვრებას შეუდგებიან. ამ შემთხვევაში მესამე ნიშანი იჩენს თავს, რაც უნიკალურს ხდის „ვეფხისტყაოსანს“: იგი გვიჩვენებს არა მხოლოდ ნაკლებ დამკვიდრებული გარიელის მომწიფებას, არამედ აღწერს აგრეთვე მომწიფებული და მეტად დამკვიდრებული ავთანდილის მდგომარეობას. გარიელის შემთხვევაში ეხედავთ მოუმწიფებელი პიროვნების მრდას, რომელიც საკუთარი თავის მართვას სწავლობს; ავთანდილის შემთხვევაში კი -

მომწიფებულ და დამკვიდრებულ გმირს, რომლის დამახასიათებელი თვისებები შემდეგია: 1) იგი კურგუამული ლიგერატურის მოწყალე სამარიტელის მსგავსად ეხმარება მათ, ვინც ნაკლებ მომწიფებულია; და 2) თუმცა ავთანდილის ქცევა ზოგადად მაღალ მორალურ დონეზეა, მუდმივად ამ დონეზე არ რჩება: არის ხანდახან აღმასვლაც და ჩაუარდნებიც. ერთი ასეთი აღმასვლა ავთანდილის ქცევაში არის გარიელისთვის დახმარების გაწევა; ჩაუარდნა კი ფაგმანთან მისი მრუშობის ეპიზოდია.

გრაფიკულ კურგუამულ ლიგერატურაში ადიულტერი, მასზე მინიშნება ან შესაძლო არსებობა, ნაკლებად დამკვიდრებული გმირის მიზანმიმართული დეკლარაციაა მისი საზოგადოებრივი აღიარებისა: მისი აღიარება საგრფოს მიერ, რომელიც თავისი ქორწინებისა თუ სოციალური მდგომარეობის გამო საზოგადოების ცნობილი წევრია, ადასტურებს, რომ ახლა უკვე გმირიც საზოგადოების დამკვიდრებული წევრი ხდება, თუნდაც მხოლოდ როგორც მისი საგრფო ან თავყვანისმცემელი. „ვეფხისტყაოსანში“ ადიულტერი დროებითი ნეგატიური გადახრაა მაღალი საფეხურიდან, რომელზეც მომწიფებული გმირი თავის ცხოვრებას წარმართავს. არის აგრეთვე პოზიტიური გადახრაც - გარიელისთვის დახმარების გაწევა.

მაშინ, როცა სგანდარგული კურგუამული მოდელი ნაკლებ დამკვიდრებული გმირის მომწიფებას გვიჩვენებს, „ვეფხისტყაოსანში“ გვხვდება ორიგინალი მოდელი: ვხედავთ ერთ გმირს, რომელიც მომწიფებას აღწევს, და, ამავე დროს, ვაკვირდებით მეორე გმირსაც, რომელიც მომწიფებულობის ცვალებად დონეს ინარჩუნებს. თავდაპირველად ეს ორი გმირი ორ განსხვავებულ ტიპს განეკუთვნება: ერთი დამკვიდრებულია, მეორე - ნაკლებ დამკვიდრებული. პოემის ბოლოს ორივე დამკვიდრებულად და მომწიფებულად იქცევა.

არა მხოლოდ ორი გმირი მამაკაცი, არამედ გმირი ქალებიც ამქვეყნებენ ამ თვისებას „ოთხრიგა მოდელის“ შექმნით. მაშინ როცა, მაგ. გრისგანის ლეგენდაში მეორე იმოდლა მკრთალ ფიგურად რჩება, რომელიც არ ვითარდება, „ვეფხისტყაოსანში“ ვაწყდებით ერთ მომწიფებულ და დამკვიდრებულ გმირ ქალს და მეორეს, რომელიც გაივლის იმავე მომწიფების პროცესს, რასაც ნაკლებ დამკვიდრებული გმირი მამაკაცი. ნაწარმოების ბოლოს ისიც მომწიფებულ და დამკვიდრებულ პიროვნებად გვევლინება.

კურტუაზული სიყვარულის ტიპოლოგია

„ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგი ძირითად კურტუაზულ მოდელზეა დაფუძნებული: ნაკლებ დამკვიდრებული მამაკაცი პოეტი და მეტად დამკვიდრებული მისი საგრაფო. ამ უკანასკნელს, შესაძლოა, ქმარიც ჰყავდეს, რომელიც მაშინ პოეტის მეტოქე იქნებოდა, მაგრამ იგი ნახსენები არაა. ეს მოდელი ნაჩვენებია პირველი სქემით:

მამაკაცი	ქალი	
	დელოფალი თამარი	მეტად დამკვიდრებული
მომთა		ნაკლებ დამკვიდრებული

სქემა 1: ძირითადი კურტუაზული მოდელი, რომელიც მოიცავს ნაკლებ დამკვიდრებულ მამაკაცს და მის დამკვიდრებულ საგრაფოს. მთავარი სასიყვარულო ურთიერთობის მონაწილეთა სახელები მუქადაა გამოყოფილი.

მემოთ მოცემულ მოდელს ღია უჯრები გააჩნია მეტად დამკვიდრებული მამაკაცისა და ნაკლებად დამკვიდრებული ქალისათვის. მამაკაცის უჯრა ივსება „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგში მეფე დავითის სახელით და, მაგალითად, არგურის ციკლის რომანებში მეფე არგურის სახელით, სადაც დელოფალი გვინეერა დამკვიდრებული გმირი ქალია, ხოლო ლანსელოტი – ნაკლებ დამკვიდრებული მამაკაცი, როგორც მეორე სქემამზა ნაჩვენები.

მამაკაცი	ქალი	
მეფე არტური	დელოფალი გვინეერა	მეტად დამკვიდრებული
ლანსელოტი		ნაკლებ დამკვიდრებული

სქემა 2: პირველი გაფართოება კურტუაზული მოდელისა უფრო დამკვიდრებული მამაკაცის დამატებით. ძირითადი სასიყვარულო ურთიერთობის წევრთა სახელები მუქადაა გამოყოფილი.

მესამე მოდელი მაშინ მიიღება, როცა ნაკლებ დამკვიდრებული ქალის უჯრა შეივსება. ყველაზე კარგად ცნობილი მაგალითი ასეთი მოდელისათვის „გრისგანსა და იმოლდაში“ გვაქვს, სადაც გრისგანი ცდილობს, დაივიწყოს იმოლდა „ხელთეთრა იმოლდასთან“ ურთიერთობაში. მაგრამ მთავარი სიყვარული რჩება გრისგანსა და პირველ იმოლდას შორის. მხოლოდ მათი სახელებია შავი შრიფტით გამოყოფილი.

რუსი მეცნიერი ჟირმუნსკი ასახელებს მრავალ ახლოდმოსავლურ ბიოგრაფიასა თუ რომანის მსგავსი სტრუქტურით: გმირი ცდილობს საგრაფოს დაივიწყებას სხვა ქალის მკლავებში. საინტერესოა ისიც, რომ ყველა ამ ნაწარმოებში ქალებს ერთი და იგივე სახელი აქვთ, როგორც გრისგანის ლეგენდაში. გამონაკლისია ცნობილი თურქული რომანი „თაპირი და მუჰრა“: მეორე ქალს აქ სადიშა ჰქვია და არა მუჰრა¹⁵.

მამაკაცი	ქალი	
მეფე მარკი	იმოლდა I	მეტად დამკვიდრებული
ბრისგანი	იმოლდა II	ნაკლებ დამკვიდრებული

სქემა 3: მეორე გაფართოება კურტუაზული მოდელისა ნაკლებ დამკვიდრებული ქალის დამატებით. სასიყვარულო დამოკიდებულება მაინც ერთია, რაც მუქადაა გამოყოფილი.

რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, ერთი მხრივ, მოიცავს გრისგანის მოდელის ვარიაციას, მეორე მხრივ კი იგი უნიკალურია იმით, რომ მასში არის ორი ძირითადი სასიყვარულო ურთიერთობა.

¹⁵ Виктор М. Жирмунский, Литературные отношения Востока и Запада как проблема сравнительного литературоведения, Сравнительное литературоведение: восток и запад. Ленинград, 1979, стр. 43-44. ეს ჟირმუნსკის სტატიის მეორე ვარიანტია, სადაც მან გამოტოვა შენიშვნა „ვეფხისტყაოსნის“ ადგილის შესახებ ეპიკურ და კურტუაზულ ლიტერატურაში; პირველი ვარიანტი გამოქვეყნდა Труды юбилейной научной сессии ЛГУ: секция филологических наук (Ленинград, 1946), стр. 153-158.

ამგეარად, კურტუაზულ სასიყვარულო ურთიერთობაში მამაკაცის განსაზღვრა, როგორც ნაკლებ მომწიფებულისა და ნაკლებ დამკვიდრებულისა, როგორც პირველ სქემაზე ნაჩვენები, ქმნის მეორე მამაკაცის არსებობის შესაძლებლობას, რომელიც დამკვიდრებული და სოციალურად მომწიფებულია. ეს შესაძლებლობა არტურის ციკლის რომანებში რეალიზდება და გამოხატულია მეორე სქემით. ანალოგიურად, შეუვსებელია ნაკლებ დამკვიდრებული ქალი პერსონაჟის ადგილი და მას ვხვდებით გრისტანის ლეგენდაში და რამდენიმე ახლოდმოსავლურ ნაწარმოებში, როგორც მესამე სქემა გვიჩვენებს. „ვეფხისტყაოსანში“ ამ დამატებითმა პერსონაჟებმა დაკარგეს მეორადი მნიშვნელობა და უკვე საკუთარ სასიყვარულო ურთიერთობაში მონაწილეობენ, როგორც მეოთხე სქემაზე ნაჩვენები:

მამაკაცი	ქალი	
აპთანდილი	თინათინი	მეხალ ლამკვიდრებული
ტარიელი	ნესტან-ღარეჯანი	ნაკლებ ლამკვიდრებული

სქემა 4: მესამე და მეხუთე გავრცობა საწყისი მოდელისა: მუქი შრიფტი მიუთითებს, რომ სასიყვარულო ურთიერთობა ახლა უკვე არსებობს როგორც დამკვიდრებულ, ისე ნაკლებად დამკვიდრებულ წყვილებში.

ზემოთ მოცემული ანალიზი გულისხმობს გიპოლოგიას, რაც „ვეფხისტყაოსანს“ აკუთვნებს კურტუაზულ ლიგერატურას, მისი განვითარების ბოლო ეტაპზე. „ვეფხისტყაოსანში“ ორივე უჯრა, რომელიც ღიაა პირველ სქემაში, ივსება და სასიყვარულო ურთიერთობა უკვე ოთხივე წევრს შორის არსებობს. უფრო მეტიც, არა მარტო ნაკლებად დამკვიდრებული გმირი მამაკაცი, არამედ ნაკლებ დამკვიდრებული გმირი ქალიც მომწიფდება და დამკვიდრებული ხდება „ვეფხისტყაოსანის“ ბოლოს.

ქირმუნსკი კი (ქირმუნსკი 1946, გვ. 167) „ვეფხისტყაოსანს“ ათავსებს კურტუაზული ლიგერატურის საწყის ეტაპზე და ეპიკური

ლიგერატურის მერე, მსგავსად სტივენსონისა¹⁶ და ბაურასი. ქირმუნსკის არ მოჰყავს არგუმენტები თავისი მოსაზრების დასამტკიცებლად, მაგრამ ეს არგუმენტები შეიძლება მოიძებნოს სტივენსონის, ღრონკესა და ბაურას ნაშრომებში: ეპიკური ლიგერატურა განადიდებს მეფის ოჯახის ან სამშობლოს ერთგულებას; კურტუაზული ლიგერატურა აქებს ერთგულებას საგროფოსადმი; „ვეფხისტყაოსანს“ ეს ყველაფერი გააჩნია და ამიგომ გარდამავალი უნდა იყოს კურტუაზულ და ეპიკურ ლიგერატურას შორის.

მიუხედავად ამისა, „ვეფხისტყაოსანსა“ და ერთი მხრივ ეპიკურ, ხოლო მეორე მხრივ კურტუაზულ ლიგერატურას შორის სტრუქტურული განსხვავებებია, რაც მათ შორის გარდამავალი მდგომარეობის წინააღმდეგ მეტყველებს. „ვეფხისტყაოსანში“ პატრიოტიზმი და სიყვარული სტრუქტურულად განსხვავდება ეპიკური ლიგერატურის პატრიოტიზმისა და კურტუაზული ლიგერატურის სიყვარულისაგან. ჯერ ერთი, პატრიოტიზმი, ან უფრო ზოგადად, თავდადება სამშობლოს, სამეფოს ან ერის მიმართ მოცემულია ეპიკურ ლიგერატურაში, როგორც აქსიომა, სადაც გმირის მამოძრავებელი ძალა კეთილშობილიურია, მაგრამ ის სიმძაფრე არ გააჩნია, რაც სიყვარულზე დაფუძნებულს აქვს. „ვეფხისტყაოსანში“ პატრიოტიზმი მეორადია და აღმოცენებულია საგროფოს მიმართ თავდადებიდან (ბარამიძე, გვ. 37). პატრიოტიზმი ეპიკურ ლიგერატურაში დამოუკიდებელი თვისებაა: ორი გმირი მამაკაცი ახალგაზრდა მეომრებს წარმოადგენენ, რომელთა თავდადება შემოსაზღვრება ქვეყნის, სარდლისა და სხვა მეომრების მიმართ თავდადებით; „ვეფხისტყაოსანში“ კი ის არის გრძნობის გავრცობა-განვითარება, რომელიც იწყება ერთი პიროვნების სიყვარულით და შემდეგ მოიცავს მთელ კაცობრიობას: საგროფო, მეგობარი, თანამემამულე და ნებისმიერი ადამიანი. მეორე, სიყვარული, კურტუაზულ ლიგერატურაში ანალოგიურად შეზღუდული გრძნობაა; იგი საგროფოთია შემოსაზღვრული და არასოდეს გადაიმრდება მეორე მამაკაცთან დამოკიდებულებაში, რომელიც მეტოქეა. ეს კი არსებითად განსხვავდება თანამშრომლური ურთიერთობისაგან, „ვეფხისტყაოსანში“ რომ იჩენს თავს, სადაც მეორე გმირი ქალის

¹⁶ R. H. Stevenson, Epic: Georgian: VEPKHISTQAOSANI or THE MAN IN THE PANTHER SKIN, In: *Modern Encyclopedia of Russian and Soviet Literature* (Gulf Breeze, Florida: Academic International Press, 1977), pp. 220-29, p.226

არსებობა მეგოქეს მიჯნურად აქცევს. მიჯნურის მიმართ ინტერესი „ვეფხისტყაოსნის“ საყრდენია პერსონაჟთათვის თანამოძმეთა, მეფეთა, სამობლოსა და, საბოლოოდ, მთელი პოზიტიური კაცობრიობის მიმართ დაინტერესებისა.

ქირმუნსკის გიპოლოგიის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ პატრიოტიზმი ეპიკურ ლიტერატურაში იწყება, როგორც გმირის ჯგუფის მიმართ შემოფარგლული გრძნობა, შემდეგ „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალში იცვლება გრძნობით, რომელიც საგრფოთია შემოსაზღვრული, პოემის ბოლოს განივრცობა და მოიცავს მთელ კაცობრიობას, და მერე ისევ დაიწროვდება კურგუამულ ლიტერატურაში იმ მოდელამდე, რაც „ვეფხისტყაოსნის“ შესავალშია. ჩვენ ვთავაზობთ უფრო მარტივ პიპოთეზას: გრძნობა, რომელიც ეპიკურ ლიტერატურაში გმირის ჯგუფითაა შემოსაზღვრული, კურგუამულ ლიტერატურაში ინდივიდუალიზდება ერთი ადამიანით, საგრფოთი შემოსაზღვრულ გრძნობად. „ვეფხისტყაოსანში“ ეს გრძნობა იზრდება, პირველად, როცა იგი მოიცავს სხვა მიჯნურს, მერე ყველას, ვინც კი გმირს ძიებაში ეხმარება – ძიებაში, რომელიც თავდაპირველად საგრფოს მიერაა ნაბრძანები; და „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლოს სიყვარული უკან მოიგოვებს გომობრივობასა და ნაციონალიზმს და მოიცავს ყველა პოზიტიურ ადამიანს.

დასკვნა

კურგუამულ ლიტერატურაში ერთი ქალისა და პირველად ერთი, ხოლო შემდეგ ორი მამაკაცის არსებობა წარმოშობს მეგოქეობრივ ურთიერთობას მამრობითი სქესის გმირებს შორის და აქცენტირებულია ნაკლებ დამკვიდრებული მამაკაცის სოციალური განვითარება. შემომაგებულ 1) მეორე გმირ ქალსა და 2) მეორე სამიჯნურ დამოკიდებულებას ახალი განზომილება შემოაქვს „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც უკვე ყოველი გმირი მამაკაცი სხვადასხვა გმირ ქალთანაა დაკავშირებული. ამასთან, „ვეფხისტყაოსანში“ გმირები უკვე დარწმუნებულნი არიან თავიანთ საგრფოთა საპასუხო გრძნობაში. ასე რომ, ისინი ყურადღებას ამახვილებენ ზოგადი მომწიფების პროცესზე იმის მაგივრად, რომ საგრფოთა სიყვარული მოიპოვონ. ორი გმირი ქალის არსებობა გამორიცხავს მეგოქეობის აუცილებლობას, რაც შედეგად იძლევა მომწიფების უფრო ზოგად პროცესს, რომელიც იფარგლება მხოლოდ ერთი გმირით. „ვეფხისტყაოსანი“ აგრეთვე განიხილავს საკითხს, თუ რას გააკეთებენ

გმირები დამკვიდრების შემდეგ: ეხმარებიან მათ, ვინც ჯერ კიდევ არ არიან დამკვიდრებულნი და ახლენენ კურგუამული იდეალიდან იშვიათ გადახრებს. „ვეფხისტყაოსანი“ წარმოადგენს კურგუამული ლიტერატურის უფრო განვითარებულ მოდელს. თუმცა ქირმუნსკის მოსაზრებით, იგი საწყისი ფორმაა. ორი ფაქტორი ხსნის კურგუამული ლიტერატურის მაქსიმალურ განვითარებას საქართველოში. პირველი, შოთა რუსთაველის გენია, რომელმაც გააცნობიერა, რომ არა მარტო მამაკაცები, არამედ ქალებიც ვითარდებიან და მომწიფებულნი ხდებიან, და მეორე – თამარ მეფის არსებობა, რომელიც, ალბათ, შოთას თვალწინ გადაიქცა პატარა ბავშვიდან მომწიფებულ მმართველად.

გ. კულეშანს ბეინენი

**ფარშიდ დელშადი –
„ვეფხისტყაოსნის“ სპარსულ ენაზე მთარგმნელი**

1999 წლის შემოდგომაზე თბილისში ჩამოვიდა ირანელი მოქალაქე, თეირანის ალაზე თაბათაბაის სახელობის უნივერსიტეტის ყოფილი ასპირანტი, რუსთაველის პოემის სპარსულ ენაზე მთარგმნელი ფარშიდ დელშადი. მის მიერ შესრულებული „ვეფხისტყაოსნის“ პროზაული თარგმანი კომენტარებითურთ, რომელიც ფაქტობრივად რუსთაველის პოემის ერთადერთი სრული თარგმანია სპარსულ ენაზე, 1998 წელს გამოიცა თეირანში. ფარშიდმა სწავლა გააგრძელა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტურაში, რუსთაველოლოგიის სპეციალობით.

მკითხველს ვთავაზობთ ფარშიდ დელშადის მიერ ჩვენი ჟურნალისათვის დაწერილ მონათხრობს პოემის მისეული თარგმანის შესახებ.

„ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნის ისტორია ერთი ბუნდური შემთხვევის წყალობით დაიწყო.

თქვენს მონა-მორჩილს 4 წლის წინ, როცა „ალაზე თაბათაბაის“ უნივერსიტეტის სპარსული ენისა და ლიტერატურის ასპირანტის საპატიო სახელს ვატარებდი, შემთხვევით ხელში ჩამივარდა „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისური თარგმანი, შესრულებული მარჯორი სკოტ უორდროპის მიერ სათაურით „Knight in the Panther's Skin“.

ამგვარად გავეცანი რუსთაველის შედევრს, რომელმაც ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე, რომ მიუხედავად ქართული ენის უცოდინრობისა, დავიწყე მისი ინგლისური ენიდან სპარსულად თარგმნა. თარგმანიდან თარგმნა, ცხადია, მრავალ საკითხს ეჭვქვეშ აყენებს და ამავე დროს, ნაწარმოების ღირებულება კნინდება.

საქმის უკეთ განვითარებისათვის დაუკავშირდი ბაგონ ჯემშიდ გიუნაშვილს (საქართველოს ელჩი ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში), რათა მომეპოვებინა „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა თარგმანებიც. ბაგონმა ჯემშიდმა გადმომცა „ვეფხისტყაოსნის“ ვენერა ურუშაძისეული ინგლისური, ნაზარ ხალილის არაბული, ასლამ ათჰამის ტაჯიკური და შალვა ნუსუბიძის რუსული თარგმანები, რამაც საშუალება მომცა შოთა რუსთაველის შედევრი მეთარგმნა შედარებითი მეთოდის გამოყენებით, რითაც თარგმანი უფრო უახლოვდება დელანს.

გარდა ამისა, ბაგონმა ჯემშიდ გიუნაშვილმა დიდი დახმარება აღმომიჩინა. მისი შემწეობით „ვეფხისტყაოსნის“ ბევრ ბუნდოვან საკითხს

ნათელი მოეფინა. ბოლოს და ბოლოს, 1998 წლის 21 მაისს დავიცავი საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე „ვეფხისტყაოსანი“ - შოთა რუსთაველის შედევრი“. „ვეფხისტყაოსნის“ პროზაულ თარგმანს თან ახლდა გამოკვლევა-კომენტარები რუსთაველის მსოფლმხედველობის, პოეტიკის, ქალის კულტის, სპარსული ეპოსის ქართულზე ზეგავლენისა და სხვა საკითხების შესახებ. ეს იმისათვის გაკეთდა, რომ ხსენებული ნაწარმოები უფრო გასაგები და მისაწვდომი გამეხადა ირანელებისათვის.

დისერტაციის დაცვიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ ჯემშიდ გიუნაშვილის უშუალო ხელმძღვანელობით ირანში გამოიცა „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული თარგმანი, რომელსაც ირანელი ხალხი დიდი მოწონებით შეხვდა. ყოველივე ამის შემდეგ ჩემთვის ქართული ენისა და ლიტერატურის შესწავლა ცდუნება ან დროებითი გატაცება აღარ იყო, არამედ უაღრესად საინტერესო და სანუკვარი მიზანი.

მცირე ხნის შემდეგ, როგორც პირველმა ირანელმა, რომელიც მოწადინებული იყო, შეესწავლა ქართული ენა და ლიტერატურა, ქართული ენის სრულიად უცოდინარმა, მაგრამ მისი სულშიჩამწვდომი ზიფაქიზისა და უნიკალურობის შემგრძნებმა ფეხი დავადგი ამ კურთხეულ მიწას, რათა რუსთაველის სამშობლოსა და მისი შედევრის დაბადების ადგილს უშუალოდ შევხებოდი.

ქართული ენის სირთულემ თავიდან შემაშინა და დამაფრთხო, მაგრამ ირანული ანდაზა გვასწავლის: „ვისაც ფარშავანგი სურს, ინდოეთში მოგზაურობის სირთულე უნდა გამოსცადოს“. ქართველებს ამ შემთხვევაში რუსთაველის აფორიზმი ახსენდებათ ხოლმე: „არ იცი, ვარდნი უეკლოდ არავის მოუკრებიან!“

საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ ირანელი მკითხველისათვის დაწვრთვ რამდენიმე სტაგია, სპარსულად ვთარგმნე ორი წიგნი: 1. ნოდარ ნათაძისა და სარგის ცაიშვილის „შოთა რუსთაველი და მისი პოემა“, 2. ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნებული ნაშრომი მ. ბაურას „შთაგონება და პოეზია“ („Inspiration and Poetry“). სპარსულად თარგმნილი მაქვს რუსთაველის 100 აფორიზმი და რჩეული ბრძნული გამონათქვამები. აგრეთვე, 1001 ქართული ანდაზა (ეს უკანასკნელი ქართველ ირანისკე ქალბაგონ თეა შურღაიასთან ერთად). აღნიშნული თარგმანები ჩემი პირველი ნაბიჯებია ქართველოლოგიაში. მათ მალე გაეცნობა ირანელი მკითხველი.

შტაუმი ხოტივარი-იუნგერი და მისი ბროშურა „ქართველები ბერლინში“

რენს წინაა 1999 წელს ბერლინში გერმანულ ენაზე გამოცემული 80-გვერდიანი წიგნაკი, დაბეჭდილი გერმანიის სენატის უცხოეთის განყოფილებისა და ფირმა „Siemens“-ის ფინანსური მხარდაჭერით. მისი ავტორია ქალბატონი შტეფი ხოტივარი-იუნგერი – ბერლინის კუმბოლდგის უნივერსიტეტის სლავისტიკის ინსტიტუტის უფროსი ასისტენტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი. ამავე დროს იგი ბერლინის თავისუფალ უნივერსიტეტში ქართული ენის პედაგოგადაც მოღვაწეობს.

ავტორი ბროშურის შედგენისას საგანგებოდ შემოიფარგლა მხოლოდ ბერლინში არსებული და მოძიებული მასალებით. მან მადლიერებით მოიხსენია ბროშურის რედაქტორის იონ რიოქეს (რომელიც ამ სერიის სხვა წიგნების რედაქტორიცაა) და თავისი მეუღლის, ბერლინისა და ბრანდენბურგის ქართველთა სათვისტომოს ხელმძღვანელის, არჩილ ხოტივარის კონსულტაციები. ბროშურა 3000-ანი გირაკითაა გამოცემული.

ქალბატონი შტეფი უკვე დიდი ხანია მუშაობს ქართულ მასალებზე. მისი სამეცნიერო ინტერესების სფეროშია ქართული ლიტერატურის რეცეფცია გერმანიაში. იგი სტუდენტობის დროიდანვე რუსულ და გაჯიკურ ენებთან ერთად სწავლობდა ქართულს, რომელიც მალე მისი ძირითადი სპეციალობა გახდა. სადიპლომო ნაშრომად მან წარადგინა „კონსტანტინე გამსახურდია და მისი რომანი „დიონისეს ღიმილი“. ამ თემაზე შტეფი ხოტივარი-იუნგერმა 1979 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. ამის შემდეგ იგი მუშაობდა სადოქტორო დისერტაციაზე – „ქართული ისტორიული რომანი“, რომელშიც განიხილა მ. ჯაფახიშვილის, კ. გამსახურდიას, გრ. რობაქიძის, ჭ. ამირეჯიბის, ო. ჭილაძის შემოქმედება. ნაშრომის დაცვა შედგა 1994 წლის მარტში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

დასახელებული ბროშურის გარდა, ქალბატონი შტეფი ავტორია რამდენიმე წიგნისა: მან შეადგინა XX საუკუნის ქართული მოთხრობის ანთოლოგია, რომელიც გამოიცა გერმანიაში 1984 წელს; 1986 წელს გერმანულად გამოქვეყნდა მიხეილ ჯაფახიშვილის „არსენა მარაბდელი“ და „კვაჭი კვაჭანგირაძე“, რომელთა ბოლოსიგყვაობის ავტორი თვითონაა. „კვაჭი კვაჭანგირაძე“ 1991 წელს ხელმეორედ

გამოიცა. მისი სადოქტორო დისერტაცია 1994 წელსვე ცალკე წიგნადაც გამოიცა. გარდა ამისა, იგი ავტორია რამდენიმე სტატიისა კ. გამსახურდიას, მ. ჯაფახიშვილის, ნ. დუმბაძის, ო. ჭილაძის შემოქმედებათა შესახებ, აქვეყნებს გრ. რობაქიძის გერმანიაში ცხოვრების ამსახველ მასალებს.

ბროშურაში „ქართველები ბერლინში“ დაინტერესებული მკითხველი მრავალ საყურადღებო ინფორმაციას იპოვის. იგი ქრონოლოგიურად მოიცავს პერიოდს 1863 წლიდან მოყოლებული დღემდე. ავტორი ორ ნაწილად ჰყოფს თავის ნაშრომს: „ქართველები ბერლინის ისტორიაში“ და „ქართველები ბერლინის უახლეს ისტორიაში“.

პირველ ნაწილში საგანგებო ყურადღება ეთმობა საქართველოსა და გერმანიას შორის ადრეულ კონტაქტებს, საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების ასახვას გერმანიაში („საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღიარება და ქართული საელჩო ბერლინში“, „ქართველი ემიგრანტები ბერლინში და ქართული გაზეთების გამოცემა“, „ქართველები მეორე მსოფლიო ომში – ქართველი ჯარისკაცების განთავისუფლება გყვეობიდან“, „იაკობ ჯუღაშვილის გრაფიკული ბედი“). აქვე სათანადო ყურადღება ექცევა ამ პერიოდის კულტურულ კონტაქტებსაც – მოთხრობილია ბერლინის უნივერსიტეტებში სასწავლებლად წასულ ქართველ სტუდენტებზე, კონსტანტინე გამსახურდიას, გრიგოლ რობაქიძისა და გრიგოლ უფრაძის ბერლინში ცხოვრების წლებზე, საქართველოსადმი მიძღვნილ გამოკვლევებზე ბერლინის ფრიდრიხ-ვილჰელმის სახელობის უნივერსიტეტში, ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ წაკითხულ ლექციებზე, ამ პერიოდში ქართული თხზულებების გამოცემაზე გერმანიაში.

ბროშურის მეორე ნაწილი უმთავრესად ქართულ-გერმანული კულტურული ურთიერთობების შემდგომ განვითარებას ეხება. აქ წარმოდგენილი მასალები მოგვითხრობს ქართული ლიტერატურის თხზულებების გერმანიაში გამოცემისა და ბერლინის ბიბლიოთეკებში დაცული ქართული წიგნების შესახებ; ქართული ფილმების ჩვენებაზე ბერლინში; ქართული კულტურის დღეებზე, გამოფენებსა და ქართული კულტურის მოღვაწეთა გასტროლებზე... საგანგებო ქვეთავი ეძღვნება ბერლინის, როგორც კულტურის შესწავლისა და პროპაგანდის ცენტრის წარმოჩენას; წარმოდგენილია გერმანიაში მოღვაწე ქართველ ხელოვანთა პორტრეტები. ავტორი საგანგებოდ

მოგვიტხრობს 1993 წელს გერმანიაში ელუარდ შევარდნაძის ვიზიტის შესახებ. ცალკე სტატია ეძღვნება, როგორც შტეფი ხიგივარი-იუნგერის უწოდებს, „ქართველ-გერმანელი მწერლის“, გივი მარგველაშვილის ცხოვრების ისტორიას, მის არაჩვეულებრივ ბელს.

ბროშურაში წარმოდგენილი საინტერესო მასალა შედარებით სრულ წარმოდგენას გვიქმნის ქართულ-გერმანული ისტორიული და ლიტერატურული კონტაქტების შესახებ განსაზღვრულ ქრონოლოგიურ პერიოდში – 1863 წლიდან დღემდე. ამავე დროს, საგანგებოდაა აღსანიშნავი ისიც, რომ ავტორმა მოიძია და გამოაქვეყნა აქამდე სრულიად უცნობი ლიტერატურული, ისტორიული და ფოტოგრაფიული მასალა, რომლის მოპოვებაც გარკვეულ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული, განსაკუთრებით – ემიგრანტების შესახებ. აქ არის საინტერესო ცნობები 1918 – 23 წლებში საქართველოს საელჩოს შესახებ ბერლინში, რომელიც ავტორმა ბონში საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში მოიძია; ყურადღებას იქცევს ვრ. რობაქიძის გერმანიაში ცხოვრების დროინდელი აქამდე უცნობი მასალები, რომლებიც, ავტორის თქმით, ბროშურის მიზანდასახულობას სცილდებოდა და ამის გამო სრულად ვერც კი აისახა მასში, და ფოტო, რომელიც პირველად ქვეყნდება; აქვე წარმოდგენილია აგრეთვე კ. გამსახურდიას სტუდენტობის დროინდელი ლექსების ახალი თარგმანებიც.

სასიამოვნოა, რომ ქართულ-გერმანულ კულტურულ ურთიერთობათა სფეროში შეიქმნა ასეთი ნაშრომი, რომელიც დიდ სამსახურს გაუწევს ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველს.

ნანა ინგოროყვა

THE NATIONAL LIBRARY OF THE GEORGIAN PARLIAMENT

The National Library of the Georgian Parliament – a great temple of Georgian learning and culture is housed in three remarkable buildings with Georgian carving, in the heart of Tbilisi. This national depository of Georgian books counts more than a century and a half of existence. Its holdings were amassed over several centuries: copies possessed by Georgian princes, private collections of outstanding persons, books with seals of libraries now belonging to history, valuable editions sent from well-known seats of learning outside of Georgia, rare manuscripts, including the 9th-century Jerusalem Canonary known in the literature as the Lagurgka Lectionary, and a 13th-century manuscript Gospel, the private archives of Platon Ioseliani, Niko Nikoladze, and others, autographs of Aleksandre and Ekaterine Chavchavadze and letters of the Wardrops, Razikashvilis and others. The library boasts Ilia Chavchavadze's private library.

The library is formed of the holdings of the Tbilisi Public Library, founded in 1846, that of the Society for the Spread of Literacy among the Georgians (1879), the Parliamentary Library established in 1918, and others. Here is the richest collection of literature on Georgia and the Caucasus, with such rare editions as the first Georgian printed book, *Georgian-Italian Dictionary*, issued in 1629 at the printing-press of Catholic missionaries in Rome, *The Georgian Grammar* by the missionary Franciso-Maria Maggio in Rome, 1670; the complete collection of the editions of the printing-press set up in Tbilisi by Vakhtang VI in 1709, including the Gospel (1709); another copy of this edition is preserved at the Library of Tbilisi State University; the first printed edition of Rustaveli's *The Man in the Panther's Skin*, issued at Vakhtang VI's printing-press, the editions of Erekle II, King Solomon II of Imereti, and Atanase Amilakhvari. Alongside these notes should be taken of the Bible in folio printed by Prince Bakar in Moscow (1743), referred to as Bakar's Bible. The national Library of the Parliament owns a rich collection of periodicals, music and note

collection of periodicals, music and note editions, documents bearing audio-visual information, engravings, prints, and cartographic *fonds*. Today the library holdings number up to 15 million printed units.

The Georgian National Library has traversed a long and interesting path. The democratization processes occurring in the country set new demands to the Library. Its structure has changed. At present six departments with their centers, subdivisions, sectors and groups function at the Library.

The Department of Georgian Studies (the former Department of the Study of Local Lore) was set up in 1936. At present it is under the Department of National Heritage, its basic work being determined by the following priority directions: to give broad coverage to the nation's intellectual potential in the spheres of politics, economics, history, culture and scholarship and to perfect Kartvelological research work.

The *fonds* of the Department of Kartvelology boasts up to 70 thousand titles of rare editions on the Caucasus and Georgia, in Georgian and foreign languages. This *fonds* was formed of the private collections of Prof. Giorgi Gekhtman and of the well-known Caucasologists Evgeny Veidenbaum and Mikheil Tamamshev; in later years these collections were augmented by the private libraries of various eminent public figures, most of them being preserved as separate *fonds*. The foreign editions about Georgia and the translations of Georgian authors into foreign languages are allotted a special place in the Library.

Of particular importance is the rich *fonds* of periodicals printed in Georgia and the Caucasus: comprehensive till 1921, and a selection of the subsequent period, with account of their scholarly profile.

The Department of Kartvelology has been carrying on major scholarly work for many years, viz. on the compilation of an analytical bibliography of periodical editions – a ready reference for every scholar. An analytical bibliography of Georgian magazines has

already been issued: from 1852 to 1905 inclusive (in three volumes); of Georgian newspapers: from 1864 to 1904 inclusive (in six volumes); an analytical bibliography of the periodicals of subsequent years is ready for the printer, and work is continuing. From the year 2000 the Department will resume the publication of the annotated bibliographical index *Georgia*; along with new books published on Georgia, it will reflect interesting magazine articles as well. Besides the main catalogues, the Department has special files: of obituaries, reviews, pen names, photographs, Georgians residing abroad, and so on.

Foreign Kartvelologists have worked at the Department at various times: Jaromir Jedlička (Czechoslovakia), Mikheil Kvaliashvili (Poland), Hugo Huppert and Johanna Shiegler (Austria), Lajosz Tardy (Hungary), Oliver Reisner, Heinz Fähnrich, Jürgen Gärber; the missionary Olaphus Barkowsky, Christian Chauves and Brigitta Schrage (Germany); Luigi Magarotto and Luca Taufer (Italy); Steven Jones and Alice Harris (the USA); Lawrence Broers and the writer Peter Nasmyth (Britain); Ito Junji (Japan), and others.

For forty years international book exchange served as an important source of replenishing the Library, esp. the Kartvelology Department, with foreign literature. Bilateral relations were established with up to 45 partners in some 20 countries. Contacts with foreign Kartvelologists were particularly important and fruitful. Almost all the literature, published abroad on Georgia, arrived through this source. A major contribution to this was made by well-known Kartvelologists: David Lang, David Barret, Julius Assfalg, Leah Flury, Hans Vogt, Michel Tarchnishvili, Gerard Garitte, Giuseppe Tucci, Leon Buchar, Fridrik Tordarson, Victor Nozadze, Kita Chkhenkeli, Shalva Beridze, Ipei Fukuro, Mikheil Kvaliashvili, Pape and Lilly Gegelashvili, and many others.

Owing to the developments in Georgia in the past decade, international book exchange came to a halt, resulting in considerable lacunae in the replenishing of the Labrary with foreign books,

including the Kartvelological Department. The growing demands of the modern reader fail to be met. Acquiring new literature is one of the principal objectives of the Library, for the generation of the 21st century comes onto the scene with a novel vision, novel insight into the course of developments. Hence, scholarly study and analysis of foreign material will contribute to an improvement of the administration of the state, and the building of a free and democratic republic.

The main aim of the group set up at the Department of Kartvelology for relations with our compatriots residing abroad and with foreign Kartvelologists is to establish contacts and continue cooperation with the associations of Georgians abroad, Georgian seats, Kartvelologists active abroad, publishing-houses; to determine the desiderata in the foreign Kartvelological literature and its replenishment through mutual cooperation, as well as to receive current Kartvelological editions.

The Kartvelology department is ready to systematically accept the orders of partners on servicing them with the Library's *fonds*: bibliographic, written sources, the index of Georgian literature issued in Georgia, and so on.

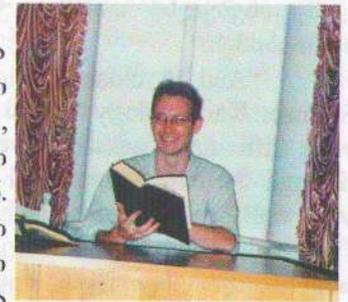
The Board of the National Library calls on our compatriots and Kartvelologists to help as far as possible in filling the desiderata of the Library and in setting up new *fonds*.

Levan Berdzenishvili

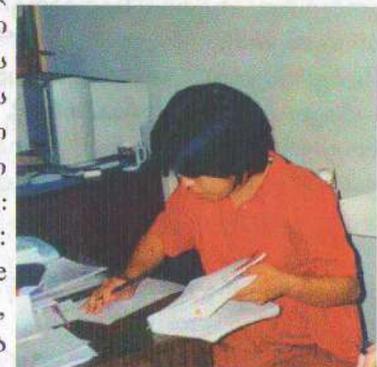
Director General of the National Library

ქართველოლოგიური საზაფხულო სკოლა -2000

ქართველოლოგიურ საზაფხულო სკოლას უკვე 10 წლის ისტორია აქვს. პირველად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს უცხოელი სტუდენტები, ასპირანტები და მეცნიერები საზაფხულო სკოლაში 1990 წელს ეწვივნენ. მაშინდელი ქართველოლოგიური სკოლის მონაწილენი დღეს წარმატებით მუშაობენ მსოფლიოს სხვადასხვა



ქვეყანაში საქართველოს კულტურის, მეცნიერების, პოლიტიკასა და ეკონომიკასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა დარგებში. ბევრი მათგანისათვის სწორედ ამ საზაფხულო სკოლაში მონაწილეობა გახდა მიზეზი იმისა, რომ საკუთარი ცხოვრების გზა საქართველოსათვის დაეკავშირებინა. მხოლოდ ერთი მაგალითი: საქართველოს



ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ინახება ამერიკის შეერთებულ შტატებში, მიჩიგანის უნივერსიტეტში 1997 წელს დაცული 850 გვერდიანი სადოქტორო დისერტაცია ინგლისურ ენაზე: *Imagining History at the Crossroads: Persia, Byzantium, and the Architects of the Written Georgian Past*, Vol. I ("ისტორიის წარმოდგენა გზაჯვარედინებზე: სპარსეთი, ბიზანცია და წერილობითი ქართული წარსულის შემქმნელები." ტ. I), რომლის ავტორია სტივენ ჰაროლდ რაპი (Stephen Harold Rapp). აი, რას წერს სტივენ რაპი ელექტრონული ფოსტით გამოგზავნილ ერთ-ერთ მის უახლეს წერილში ქართველოლოგიური საზაფხულო სკოლის

დამფუძნებელსა და მის უცვლელ ხელმძღვანელს პროფ. ელგუჯა ხინთიბიძეს:

“And in closing, allow me to say a few words about the 1990 Summer Kartvelology School of which I was a part. Though the conditions were difficult, I gained a tremendous knowledge and love for Sakartvelo through the experience. Had I not been invited to participate in it, might very well be studying something else at the moment... Thanks so much...” (“... და ბოლოს, ნება მომეცით, რამდენიმე სიტყვა ვთქვა 1990 წლის საზაფხულო სკოლის შესახებ, რომელშიც მე ვმონაწილეობდი. თუმცა პირობები მძიმე იყო, მე შევიძინე უზარმაზარი ცოდნა და ამ გამოცდილების გამო შევიყვარე საქართველო. მე რომ მასში მონაწილეობის მისაღებად მოწვეული არ ვყოფილიყავი, სავსებით შესაძლებელია, ამჟამად სხვა დარგის კვლევით ვყოფილიყავი დაკავებული... უღრმესი მადლობა...”)

მიმდინარე წლის ზაფხულში (10 ივლისიდან 15 აგვისტომდე) საერთაშორისო ქართველოლოგიური საზაფხულო სკოლა მეშვიდედ შედგა. მისი მონაწილე იყო 10 უცხოელი მოქალაქე: იან კოლვინი, ანტონი სტობარგი, ემილი ჰილი, ენდრიუ ოქსლეი (დიდი ბრიტანეთი), სტეფან ვერჰელსტი (ბელგია), იზაბელ დიუმა (საბერძნეთი), კატარინა ნილსონი, იოჰანა პეგერსონი (შვედეთი), საჩიკო იოკოი (იაპონია), ჯული ჯორჯი (აშშ). გთავაზობთ ზოგიერთი მათგანის შთაბეჭდილებას, ჩაწერილს თბილისში, ქართველოლოგიური სკოლის ცენტრში საზაფხულო სკოლის დამთავრების დღეს.

ჯული ჯორჯი, აშშ. 27 წლის, ბოსტონის უნივერსიტეტი, ტეხასი.

საქართველოში პირველად ვარ და იმედი მაქვს არა უკანასკნელად. ვარ სტუდენტი ლოქტორანტი, ვსწავლობ შედარებით პოლიტიკას. სპეციალიზაციით საქართველო – ეთნიკური კონფლიქტები და ურთიერთობები. ჩემი სადისერტაციო თემაც, ვფიქრობ, ეს იქნება.

საქართველოსა და ქართული ენის შესახებ პირველად ჩემს უნივერსიტეტში შევიტყვე. ქართული გრამატიკის საფუძვლებსაც აქ გავეცანი ქალბატონ დოდონა კიზირიას ხელმძღვანელობით.

ქართული ენა ძალიან ძნელია, მაგრამ – ძალიან საინტერესო. ალბათ, სწორედ ეს სიძნელე ანიჭებს მას ასეთ დიდ მიმზიდველობას. ამიტომაც გადავწყვიტე მისი კარგად შესწავლა. საზაფხულო სკოლა კი სწორედ ის გახლდათ, რაც მჭირდებოდა. პოდა, აი მეც აქ ვარ. გული მწყდება ასეთი შესანიშნავი ზაფხული რომ თავდება და ჩვენი დაცილების დრო ახლოვდება. არასოდეს დავიფიქრებ აქაურობას. თქვენ, ყველა ისეთი შესანიშნავი, არაჩვეულებრივი, განსაკუთრებული აღმოჩნდით, რომ აღფრთოვანებული ვარ. აუცილებლად დავბრუნდები. ოთხი-ხუთი თვით მინდა ჩამოსვლა. მინდა უკვე მიღებული ცოდნის გამტკიცება, იმ სფეროს უკეთ შესწავლა, რაც ჩემს მთავარ ინტერესს წარმოადგენს. აქ ნამდვილად შევძლებდი ცხოვრებას. არ გამიჭირდებოდა, ნოსტალგია არ გამიჩნდებოდა. თანაც, ირგვლივ სულ მთებია. ულამაზესი ბუნება. შეგიძლია ზღვაში იცურაო და თან მთებს უყურო, მართლა ფანტასტიურია.

იზაბელ დიუმა, საბერძნეთი. 41 წლის, ფრანგული ენის მასწავლებელი.

მე გამიჯანუბრებული ვარ საქართველოზე. აქ უკვე მეოთხედ ვარ. განათლებით ლინგვისტი გახლავართ. დავამთავრე ლინგვისტიკის ფაკულტეტი საბერძნეთში, ვასწავლი ფრანგულს.

ხანდახან სიტყვები უძლურია ემოციის გადმოსაცემად. ერთი ნამდვილად შემძლია ვთქვა – მე მიყვარს საქართველო, ქართველები, ქართული ენა. ჩემი მეუღლე აქ მუშაობს, ამიტომ იმედი მაქვს ხშირად ჩამოვალ ხოლმე.

უღრმესი მადლობა ყველას, ვინც ამდენი მოთმინება, ყურადღება, სიყვარული და უდიდესი პროფესიონალიზმი გამოავლინა ჩვენს მიმართ საზაფხულო სკოლის მანძილზე. მადლობას ვიხდით.

ენდრიუ ოქსლეი, ბრიტანეთი. 55 წლის, ჟურნალისტი BBC-ს კორესპონდენტი.

ჟურნალისგად 28 წელიწადი ვიმუშავე. ამჟამად აღარ ვმუშაობ და გადავწყვიტე ენების შესწავლა. იტალიური, რუსული, გერმანული. დავიწყე მოგზაურობა. ვიყავი რუსეთში და უკრაინაში და ბოლოს საქართველოს მონახულებაც გადავწყვიტე. საკმაოდ ხანგრძლივად საბჭოთა კავშირის შესახებ ცალმხრივი ინფორმაცია არსებობდა. თითქმის არაფერი ვიცოდით საქართველოს შესახებაც. ახლა ეს პრობლემა აღარ არსებობს. ინფორმაცია პოსტსაბჭოთა ქვეყნების შესახებ მისაწვდომია. შესაძლებელია ჩამოსვლა, მონახულება, ხალხის გაცნობა. და მეც სწორედ ამ ინტრესმა ჩამომიყვანა აქ. გადავწყვიტე ქართული ენის შესწავლა, რადგან ენის გარეშე შეუძლებელია ქვეყნის ბოლომდე გაცნობა, მისი კულტურის, აზროვნების, მენტალიტეტის, სულიერი სიმდიდრის გაგება. ჩემი მოლოდინები გამართლდა. აღფრთოვანებული და გაკვირვებული ვარ. მართლაც საინტერესო მასალაა მომავალი სამუშაოსათვის. ალბათ დავწერ კიდევ. ჩემი აზრით, საქართველოს შესახებ უფრო მეტმა უნდა შეიგყოს. შესაბამისად მეტი დაინტერესება და კონტაქტებიც დამყარდება. ეს კი მეტად მნიშვნელოვანია თქვენი ქვეყნისათვის.

საჩიკო იოკოი, იაპონია. 27 წლის, ოსაკას უცხო ენათა უნივერსიტეტი,

III კურსის ლექტორანტი, რუსული ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტი.

ვმუშაობ გიპოლოგიაში. მას შემდეგ რაც გავეცანი გ. კლიმოვის მონოგრაფიას, ქართულით დაინტერესდი და გადავწყვიტე მისი შესწავლა. საზაფხულო სკოლის შესახებ ჩემს უნივერსიტეტში შევიტყვე და ჩამოსვლა გადავწყვიტე. ჩემმა გადაწყვეტილებამ ყველა გააოგნა: მშობლები, მეგობრები, ჩემი პროფესორები. საქართველოს შესახებ ბუნდოვანი წარმოდგენაა ჩემს ქვეყანაში. თითქმის არაფერი ვიცით და რაც გვსმენია, ერთადერთი ის არის, რომ ჯობია არ მოხვდე იქ. ეთნიკური კონფლიქტის, არეულობის, არასტაბილურობის და უკიდურესი ეკონომიკური გაჭირვების ზონაა. თქვენ წარმოიდგინეთ ჩემი გაკვირვება, აღფრთოვანება, სიხარული, როცა არც ერთი

გემოაღნიშნული პუნქტი არ გამართლდა, კიდევ მეტიც. უზარმაზარი სიტბო და სიყვარული, უანგარო სიკეთე და უსამღვრო სტუმართმასპინძლობა, ხანდახან სრულიად მოულოდნელი და უცხო. არაჩვეულებრივი ხალხი, მშვენიერი ქალაქი და ქვეყანა. ჩვენი საზაფხულო სკოლის წყალობით თითქმის მთელი საქართველო შემოვიარეთ. გავეცანით დასავლეთს, აღმოსავლეთს, სამცხე-ჯავახეთს – ამ ულამამეს, აბსოლუტურად განსხვავებულ მხარეს. საერთოდ, საქართველოს კუთხეები განსხვავებულია ერთმანეთისაგან. ფანტასტიური საჭმელი და სუფრის კულტი. აღფრთოვანებული ვარ თქვენი ქვეყნით.

და ბოლოს, ჩემი მიზანი, რისთვისაც აქ ჩამოვედი – ქართული ენის შესწავლა. ქართული მართლაც რთულია, მაგრამ ძალიან საინტერესო. ეს დრო ჩემთვის ნამდვილად არ აღმოჩნდა საკმარისი. კიდევ მინდა ჩამოსვლა. ცოდნის გაუმჯობესება. ფინანსური მხარე თუ მოგვარდა, აუცილებლად ჩამოვალ.

კაგარინა ნილსონი, შვედეთი. 25 წლის სტუდენტი. სტოკჰოლმის უნივერსიტეტის პოლიტიკურ მეცნიერებათა განყოფილება.

საქართველოში ჩემი ჩამოსვლის უმთავრესი მიზანი იყო მშვიდობისა და კონფლიქტის საკითხების შესწავლა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში. ქვეყნის გაცნობა და მისი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური მდგომარეობის გაგება შეუძლებელია ენის გარეშე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული ქართველოლოგიური სკოლის საზაფხულო სკოლის საშუალებით გადავწყვიტე ქართული ენის შესწავლა. გამიჭირდა, მაგრამ ჩვენი მასწავლებლების შემწეობით, დაულაღავი შრომით ცოტა მაინც ვისწავლე.

აღფრთოვანებული ვარ საქართველოთი. არასოდეს არაფერი მსმენია ამ ქვეყნის შესახებ. მქონდა მხოლოდ ერთი ინფორმაცია, რომ იგი საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთი რესპუბლიკა იყო და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დამოუკიდებლობა მოიპოვა. აბსოლუტურად მოულოდნელად აღმოვჩნდი ფანტასტიურ ქვეყანაში. არაჩვეულებრივი ბუნება, შესანიშნავი, უგემრიელესი საჭმელი და უდიდესი სიყვარულით და სტუმართმოყვარეობით

აღსავსე ხალხი. ჩემი ცხოვრება გარკვეულწილად შეიცვალა. მეგობრები შევიძინე, არაჩვეულებრივი ხალხი გავიცანი. ულამაზესი მთები ვნახე. დიდი გეგმები მაქვს. თუ მოხერხდა, მინდა სასწავლებლად აქ გადმოსვლა. უკეთ ვისწავლიდი ენას, უკეთ გავერკვეოდი იმ საკითხებში, რაც ჩემი ინტერესების სფეროს მოიცავს. და საერთოდ, რატომ არ უნდა იცხოვროს ადამიანი იქ, სადაც მას მოსწონს, სადაც უკეთ გრძნობს თავს?!

იოანა პეტერსონი, შვედეთი. 23 წლის, სტუდენტი. უფსალას უნივერსიტეტის მშვიდობისა და კონფლიქტების განყოფილება.

საქართველოს შესახებ ძალიან ცოტა ინფორმაცია მქონდა და ისიც მხოლოდ თეორიული. ვიცოდი, რომ საქართველო მშვიდობისა და კონფლიქტებს ერთ-ერთ განსაკუთრებულ მონად ითვლებოდა პოსტსაბჭოთა ქვეყნებს შორის. ამიტომ, გადავწყვიტე ჩამოსვლა და, რაც მთავარია, ენის შესწავლა. ჩემი ამრით, ენის გარეშე ქვეყნის გაგება შეუძლებელია. საერთაშორისო საზაფხულო სკოლა კი ენის შესწავლის, კულტურის, ხელოვნების გაცნობისა და ქვეყნის გაგების საუკეთესო საშუალებაა.

აქ ჩამოსვლა რომ გადავწყვიტე, ჩემი ახლობლები, მშობლები, მეგობრები, მასწავლებლები შეშფოთდნენ. მაგრამ მათი შიში უსაფუძვლო აღმოჩნდა. რამოდენიმე დღეშივე მივწერე მათ და ვუთხარი, რა ქვეყანაცაა საქართველო. რომ ხალხი აქ ძალიან თბილია და სტუმართმოყვარე. რომ ასეთი მოთმინება, გულისხმიერება, სიყვარული სხვაგან არსად მინახავს.

საქართველო მართლაც ძალიან საინტერესოა. საინტერესოა მისი ენა, კულტურა, ხალხი და ბოლოს, პოლიტიკა. თუ რამენაირად მოხერხდა ჩემი დაფინანსება, მომავალ წელსაც აუცილებლად ჩამოვალ.

ემილი ჰილი, ბრიტანეთი. 27 წლის, ბრიტანეთის ბიბლიოთეკის თანამშრომელი – რედაქტორი.

საქართველოს შესახებ პირველად 1996 წელს ედინბურგის ფესტივალზე წარმოდგენილი სპექტაკლის “მეფე ლირის” ნახვის

შემდეგ შევიტყვე. წარმოდგენამ დაუეწიარი შთაბეჭდილება დატოვა, იმდენად აღმაფრთოვანა, რომ გადავწყვიტე, რაღაც არ უნდა დამჯდომოდა, მომენახულებინა საოცარი ემოციის, ტემპერემენტის, კულტურისა და ხელოვნების ქვეყანა.

ლონდონში მყავდა შესანიშნავი მასწავლებელი მაია ნავერიანი და მისი წყალობით შევისწავლე გრამატიკის საფუძვლები. ინტერესი იმდენად დიდი იყო, რომ ბოლოს საქართველოში ჩამოსვლა გადავწყვიტე. ეს ჩემი მეორე სტუმრობაა აქ. პირველად 1998 წელს ვიყავი. და როგორც პირველად, ისე ახლაც აღფრთოვანებული ვარ ამ ქვეყნით. იმედი მაქვს, მომავალ წელსაც შევძლებ ჩამოსვლას.

მინდა მაღლობა გადაეუხადო საზაფხულო სკოლის ორგანიზატორებს, ჩვენს მასწავლებლებს უსამღვრო მოთმინებისა და დიდი სიყვარულისათვის.

იან კოლვინი, ბრიტანეთი. 29 წლის, ოქსფორდის უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

ვარ ოქსფორდის უნივერსიტეტის დოქტორანტი. ვსწავლობ ისტორიას. კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს (ეგრისი-ლაზიკა) აღრეული შუასაუკუნეების პერიოდს – კავკასიაში ქრისტიანობის შემოღებიდან ისლამის შემოსვლამდე. ასე რომ, ქართული ენის შესწავლა ჩემთვის მეგად მნიშვნელოვანი გახლავთ. საქართველოში მესამედ ვარ და ისევ და ისევ აღტაცებული ვრჩები.

მომავალი გეგმები ძალიან სერიოზულია. უპირველეს ყოვლისა, სექტემბრიდან მომიწევს ახალი კურსის წაკითხვა – საქართველოს ეთნოგრაფიის შესახებ. ეს ძალიან მნიშვნელოვანია, იმედი მაქვს, საქართველოში მიღებულ სიყვარულს და სითბოს ჩემს სტუდენტებამდე მივიტან და მათაც იგივე გრძნობას აღვუძრავ, რაც მე გამაჩნია ამ შესანიშნავი, ულამაზესი, უდიდესი ისტორიისა და კულტურის ქვეყნის მიმართ.

საუბარი ჩაიწერა
ეკა გაგოშიძემ

EDITORIAL

The Centre for Kartvelian Studies humbly asks you to become the reader of our issue, **THE KARTVELOLOGIST**.

The editorial board hopes to provide you with regular information about the new developments in Kartvelology and about the political situation in the country and create all the conditions for you to collaborate with us.

We would be grateful if you circulate this information to all students and scholars interested in problems of Kartvelology, or who desire to support our undertaking.

Thank you in advance.

Editorial Staff

© "KARTVELOLOGIST"
Fund for Kartvelian Studies
I, Chavchavadze Ave., TSU
380028 Tbilisi, Georgia

Tel.: +(995 32) 290833,
Fax: +(995 32) 252501,
E-mail: kartvcentre@hotmail.com
khintibidze@access.sanet.ge
<http://www.itic.org.ge/kartvfund>

Photos:

- p. 5 The statue of Parnavaz in Tbilisi.
- p. 16, 18, 22 Newly discovered Georgian inscription from Nekresi.
- p. 69 The participants of the Summer School for Kartvelian Studies.

Publishing Group
Eka Kutateladze
Eka Gagoshidze
Maka Kharebava